

Case studier – bakgrunn og gjennomføring

Kjell-Åge Gotvassli

Høgskolen i Nord-Trøndelag
Arbeidsnotat nr. 81

Steinkjer 1999

Case studier - bakgrunn og gjennomføring

Kjell-Åge Gotvassli

Høgskolen i Nord-Trøndelag

Arbeidsnotat nr. 81

Avdeling for samfunnsfag

ISBN 82-7456-160-0

ISSN 0808-1468

Steinkjer 1999

Forord

Metode i forskningssammenheng kan være så mangt. I mitt pågående doktorgradsarbeid har jeg hatt et behov for å "dukke ned i" metode litteraturen. Jeg oppdaget fort at det var en stort, men også spennende felt. Det foreliggende arbeidet er et forsøk på å trekke opp noen linjer i metodelitteraturen, spesielt da den delen av litteraturen som konsentrerer seg om kvalitative metoder og case studier.

Steinkjer, august 1999

Kjell – Åge Gotvassli

Innholdsfortegnelse

1 Innledning – presisering av innhold	s. 04
1. 1 Innledning	s. 04
1. 2 Tre elementære krav	s. 05
2 Ulike metoder	s. 06
2. 1 Kvalitative og kvantitative data	s. 06
2. 2 Undersøkelsens formål: Hvordan eller hvorfor?	s. 08
2. 3 Intensive og ekstensive strategier	s. 09
2. 4 Ulike data og ulike aspekter	s. 12
3 Case studier	s. 14
3. 1 Et strategisk valg	s. 14
3. 2 Begrepet case studier	s. 15
3. 3 Sosial konstruktivisme som referanseramme	s. 15
3. 4 Dialektisk realisme	s. 17
4 Case studier – ulike retninger	s. 19
4. 1 Innledning	s. 19
4. 2 Ulike retninger	s. 19
5 Design av case studier	s. 22
5. 1 Innledning	s. 22
5. 2 Fire hovedstrategier	s. 22
6 Case studier og generalisering	s. 24
6. 1 Innledning	s. 24
6. 2 A - teoretiske	s. 24
6. 3 Teoretisk fortolkende	s. 25
6. 4 Teoriutviklende studier	s. 25
6. 5 Arbeid med hypoteser	s. 26
6. 6 Analytisk generalisering	s. 27
7 Validitets- og reliabilitetsproblemer knyttet til casestudier	s. 29
7. 1 Innledning	s. 29
7. 2 Konstruksjonsvaliditet	s. 30
7. 3 Intern og ekstern validitet	s. 30
7. 4 Reliabilitet	s. 31
8 Gjennomføring av case studier	s. 32
8. 1 Ulike faser	s. 32
8. 2 Et eksempel på case studie	s. 33
8. 3 Frem mot en "case study protocoll"	s. 37

9 Møtet med feltet	s. 40
9. 1 Adgang til feltet	
9. 2 Forventninger og roller	s. 40
9. 3 Deltaker eller observatør	s. 42
10 Innsamling eller skaping av data	s. 46
10. 1 Data skapes	s. 46
10. 2 Ulike datakilder	s. 46
10. 3 Det semi – strukturerte intervjuet	s. 47
10. 4 Planlegging av feltintervjuet	s. 51
10. 5 Gjennomføring av intervjuet	s. 53
10. 6 Kunsten å lytte	s. 55
11 Analyse av data	s. 57
11. 1 Kunst eller teknikk?	s. 57
11. 2 Teoretiske forventninger til feltet	s. 58
11. 3 Ordning av enkeltelemer	s. 59
11. 4 Søking etter helhet	s. 59
11. 5 Praktiske råd	s. 60
12 Fra analyse til rapport	s. 62
12. 1 En skapende prosess	s. 62
12. 2 Begynnervansker	s. 62
12. 3 Struktur og hensikt	s. 66
12. 4 Fra struktur til innhold	s. 67
12. 5 Personlig sjanger	s. 68
12. 6 Avslutning: den gode case studie – finnes den?	s. 69
Vedlegg 1	s. 71
Litteraturliste	s. 73

1 Oversikt – presisering av innhold

1.1 Innledning

Når forskeren skal begi seg ut i det empiriske feltet blir det fort et spørsmål om *metode*. Det blir for en diskusjon om ”harde” og ”myke” metoder, spørreskjema og statistikk, kontra deltagende observasjon og ustrukturerte intervjuer, om avanserte statistiske metoder kontra tolkning og innlevelse. Ikke sjelden blir en slik metodeoverveielse til underveis eller kanskje etter at data er samlet inn og bearbeidet. Det blir en snikende erkjennelse av at metodeoverveielser før undersøkelsen ikke har vært tilfredsstillende: det empiriske feltet er ikke tilstrekkelig opplyst, de innsamlede data er litt uklare, analysen er noe ”ad – hoc” preget. Ja, egentlig er mye av heller tvilsom karakter, men nå er det gjort og da ”juksa me litt” – slik som TV kokken Ingrid Espelid Hovik så treffende bruker å si det.

Dette arbeidet er ment som en hjelp til å få til en mer systematisk drøfting av metodespørsmålet i forskningsprosessen. Det vil være fokus på de utfordringer forskeren står overfor når han/hun skal nærme seg det *empiriske feltet*. Vektleggingen vil være på *kvalitative metoder* gjennomført som en *case studie*. Jeg ønsker å se på hvordan det kan være hensiktsmessig å gå frem når forskeren ønsker å konfrontere resultatene av sine teoretiske overveielser, sine forventninger til empirien med faktiske opplysninger – data – om disse forholdene. I boken ”*Om kunsten at bedrive feltstudier*” (Andersen et al 1992) blir dette beskrevet som hemmeligheten eller skal vi si kunsten å bygge bro – ved hjelp av forskningsprosjektet – mellom teoretiske problemstillinger og det sosiale feltet, allerede før forskeren har vært ute i det sosiale feltet. Forskeren må bruke sin sosiologiske forestillingsevne og oversette de teoretiske problemstillinger til forventninger om hva som foregår i feltet.

Metodeoverveielser skal gi råd om hvordan forskeren kan samle inn, behandle og bearbeide data. Jeg vil særlig fokusere på forskningsintervjuet gjennomført som et halv – strukturert intervju. Forskningsprosessen er ikke slutt med datainnsamling. Data skal også *bearbeides og tolkes* og ikke minst skal det skrives *en rapport*. Ikke minst det siste ser ut til å by på relativt store utfordringer for forskeren. Begrepet *skrivevegring* er ikke noe ukjent fenomen i forskningskretser.

1.2 Tre elementære krav

Enkelt sagt består metodeoverveielser og metodevalg av å sikre at en har gjort de rette valg med hensyn til metode, at en har valgt rett verktøy for å fremskaffe data og for å vurdere disse i forhold til den problemstilling studien fokuserer på. Borum (1990) sier det slik:

".. når blot problemerne ikke er verre, end at man stadig på dette tidspunkt kan leve op til tre krav:

- 1. at producere en rapport, der beskeftiger sig med relevante og interessante problemstillinger;*
- 2. at skabe konsistens imellem problemstilling, teoretisk perspektiv og modeller, og den faktiske metode;*
- 3. at overholde almindelige håndværksmæssige forskrifter for fortolkning af data, og klart redegjøre for på hvilke områder data er spinkle*

2 Ulike metoder

2.1 Kvalitative og kvantitative data

"En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme fram til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder" Dette sitatet av Wilhelm Aubert (Aubert 1965, s. 196) illustrerer hvor vidt og omfattende metodebegrepet er.

Holme og Solvang (1986, s. 14 – 15) understreker også at en metode er et redskap, en fremgangsmåte for å løse problemer og komme frem til ny erkjennelse. I samfunnsvitenskapelig sammenheng er denne erkjennelsen ofte knyttet til en bedre forståelse av samfunnet (White Riley, 1993). Nå vil ikke en hver fremgangsmåte kunne fungere som en akseptabel metode å skaffe ny kunnskap på. Hellevik (1980) setter frem følgende krav:

- Det må være samsvar med den virkelighet vi undersøker
- Det må skje en systematisk utvelging av data
- Vi må ha mest mulig nøyaktig bruk av data
- Resultatene må presenteres på en slik måte at det åpner for kontroll, etterprøving og kritikk
- Resultatene må åpne for ny erkjennelse av de samfunnsforholdene en står ovenfor, og slik gi grunnlag for videre forsknings- og utviklingsarbeid og for økt erkjennelse

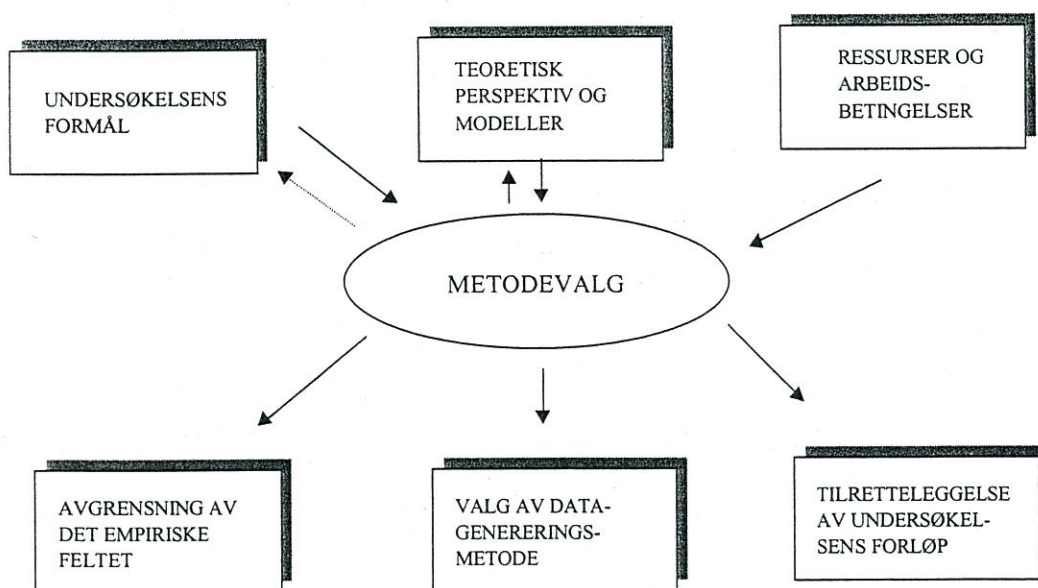
Nå er disse kravene ikke uproblematiske. Det er ikke alltid lett å definere hva som er den sosiale virkeligheten. Etterprøving av resultater er heller ikke uproblematiske, særlig i studier av unike engangstilfeller. Dette gjelder spesielt for unike case studier.

Per definisjon kan en slik studie ikke gjentas. De er og blir enkelttilfeller som ikke kan gjenskapes.

Innen metodedrøftingen har en tradisjonelt skilt mellom to relativt uforsonlige leirer. Denne metodologiske konflikten kan i følge Grønmo (1996) spissformuleres slik: *"If you can't count it, it doesn't count"*, svaret fra den andre leiren lyder: *"If you can count it, that ain't it"*.

Hovedskillet går altså mellom de kvantitative metodene versus de kvalitative metodene, men det kan også registreres en vis tilnærming. Dette kan utdypes ved fire punkter (Grønmo 1996, s. 73 – 75).

1. Begrepsparet kvalitativ/kvantitativ refererer i første rekke til egenskaper ved de dataene som samles inn og analyseres. Kvantitative data kan telles, uttrykkes ved mengdetermer, mens kvalitative data ikke har disse egenskapene. Det betyr også at et og samme sosiale fenomen kan studeres ved både kvalitative og/eller kvantitative data.
2. Distinksjonen mellom kvalitativ og kvantitativ samfunnsforskning er ikke enten eller, men utgjør ytterpunktene på en skala. På den ene enden av skalaen har vi de rene metriske data og på den andre enden data uttrykt ved utsagn, tekst, bilder etc. Mellom dette har vi selvsagt ulike typer kombinasjoner.
3. Det er i dag stor vilje til å se de ulike typene data som mer komplementerende enn direkte konkurrerende. Mange prøver i dag å ”peile inn” det samme fenomenet med ulike typer datainnsamling – såkalt metodetriangulering.
4. Valget mellom kvalitative data eller kvantitative data er mer av strategisk karakter enn av prinsipiell karakter. Valget av metode og datatype er avhengig av mange faktorer i situasjonen , først og fremst kanskje undersøkelsens formål og problemstillinger.

Figur 1 Hovedelementer i metodevalget

Ingen av de to nevnte datatypene (kvalitative/kvantitative) er prinsipielt bedre enn den andre, og ingen av dem er prinsipielt mer vitenskapelige enn den andre. Borum (1990) har laget en modell (figur 1) for situasjonsfaktorer og hovedelementer i valget av forskningsmetode. Valg av metode og data avhenger først og fremst av undersøkelsens formål, hvilken problemstilling skal belyses, de teoretiske perspektiver og modeller som anvendes og ikke minst hvilke ressurser og arbeidsbetingelser forskeren må arbeide under.

2.2 Undersøkelsens formål: Hvordan eller hvorfor?

Det er en utbredt oppfatning at kvalitative metoder egner seg best til å svare på spørsmål som angår *hvordan* noe skjer og oppleves, snarere enn å svare på *hvorfor* noe skjer. En datainnsamlingsprosess som preges av nærhet til aktører og begivenheter, med vekt på detaljer og innlevelse, inkorporering av aktørenes perspektiver lar seg i liten grad telles, måles og kvantifiseres. På den andre siden finner vi dem som er opptatt av å forklare *hvorfor* noe skjer, gjennom kausalmodeller. Slike data fokuserer på utvalgte variabler og beskriver enheter i statistisk representative utvalg. Kvantifisering og målbarhet er idealet, og subjektive data må klassifiseres etter objektive kriterier. Slutninger baseres på hypotetisk – deduktiv logikk, der hypoteser om kausalsammenhenger prøves ut med sikte på falsifisering.

I et temanummer om kvalitative metoder av Tidsskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning (nr. ¾ 1984) poengterer Anette Steen Pedersen at:

”Den kvantitative metode legger i tankegangen op til den i vores samfund altdominerende tankegang: kvantifisering og komparation, og er derfor formidlingsmæssigt nem at arbejde med. Den kvalitative metode lægger op til det modsatte: analysen på bakgrund af de livshistoriske interviews med 18 forskellige kvinder kan ikke bevise noget, men den kan forhåpentligvis gøre folk klogere og virke i kraft af oplysning og argumentasjon.

For å få en best mulig problemformulering og valg av metode må det derfor skje en avklaring av undersøkelsens formål i forhold til om det er *forklaring – hvorfor* eller *beskriving – hvordan*.

Litt utvidet kan vi si at det dreier seg om følgende hovedkategorier (Borum 1990):

- beskrivende
- forklarende/forstående
- eksplorativ/problemidentifiserende
- diagnostiserende
- problemløsende/normativ
- intervensjonsorientert

En diskusjon om undersøkelsens formål bør også frembringe en parallell diskusjon om valg av type data og forskningsmetode.

Metode og teoretiske perspektiv og modeller bør være tett innbyrdes forbundet. Med *perspektiv* mens her både analytiske modeller som "guide" og oversetter/tolker av empiriske undersøkelser. Et fullt utviklet perspektiv vil ligge tett opp til det som blir benevnt som et *paradigme*. Eksempel på det er f.eks. synet på kunnskap og kunnskapsutvikling i organisasjoner. De to synene som historisk har stått mot hverandre er kunnskap som eksplisitt, uttalt og lett overførbart fenomen og kunnskap som taus, mer skult og vanskeligere overførbart fenomen. En kan også forske med utgangspunkt i ulike typer *modeller* av organisasjoner. Organisasjoner kan f.eks. betraktes ut fra et politisk, Human Relations, struktur eller verdi perspektiv (Bolman og Deal 1991)

En tredje hovedfaktor er selvsagt de arbeidsbetingelser forskeren har av tid, penger, kvalifikasjoner og ikke minst tilgangen til det empiriske feltet. Mange forskere har begynt svært idealistisk med gode forsetter og store ambisjoner om å gå svært bredt, grundig og nøyaktig til verks. Møtet med hverdagen i form av mange begrensninger kan derfor være vanskelig å takle.

2.3 Intensive og ekstensive strategier

Når forskeren skal vurdere og velge forskningsstrategi (er) kan det være nyttig å ha en oversikt over ulike strategier som er mer nyansert enn den inndelingen vi skisserte. En inndeling som blant annet Hellevik (1980, s. 74) bruker er skillet mellom *intensive* og *ekstensive* opplegg.

Intensive opplegg har mange variabler, men få enheter – eksempelvis en single case – studie. Ekstensive strategier har mange enheter, men få variabler – eksemplet her kan være en Gallup med et spørsmål. Valget mellom disse strategiene vil ofte avspeile fagbakgrunn. I psykologien og antropologien vil en mange ganger treffe på intensive strategier, mens en i sosiologien og statsvitenskapen ser ut til å ha en forkjærlighet for mer ekstensive strategier.

		Antall enheter		
Mange	Gallup			
Få		Ekstensive strategier		Intensive strategier
En				Singel case
		Antall variabler		
	En	få		mange

Figur 2 Ulike typer strategier

Fordelene med ekstensive strategier ligger først og fremst i mulighetene av å studere variasjon i hvilke egenskaper som forekommer hos enhetene. At en har undersøkt mange enheter kan også gi bedre grunnlag for å trekke generelle slutninger. Med intensive studier melder fort spørsmålet seg om hvor typisk er de egenskapene en har funnet i forhold til andre enheter av samme type; i hvilken grad kan vi generalisere (dette spørsmålet vil bli behandlet grundigere senere i dette arbeidet). Det andre spørsmålet er: hvilke andre egenskaper kunne en ha funnet enn de som gjaldt for den ene enheten en har undersøkt?

Intensive studier gir imidlertid en svært god detaljkunnskap om den undersøkte enheten og en kan få personlig kontakt med de fenomenene som skal undersøkes, i motsetning til den distansen forskeren har til feltet ved for eksempel *surveyundersøkelser*.

En kan også hevde at enkelt case må kunne benyttes til 1) å illustrere ett sett av teser, b) analysere deres samspill og c) påvise deres begrensninger. Eller hvis det viser seg, at tesenes gyldighet ikke lar seg påvise, så må de d) avvises eller e) endres. Case studier kan slik benyttes til *analytisk generalisering* i motsetning til *statistisk generalisering* basert på opptelling av enheter. (Maaløe 1996, s. 22)

Isteden for ekstensive og intensive metoder skiller Maaløe (1966, s. 23) mellom grovkornede og finkornede strategier:

GROVKORNEDE	FINKORNEDE
Generalisering av mengder ut fra stikkprøver	Fanger det enestående ved det iakttakende
Basert på akkumulerte mengder og hurtig registrering av data	Basert på akkumulerte erfaringer
Statistisk signifikans	Intern validitet
Ingen vekt på interagerende forhold	Mulig identifikasjon av interagerende forhold
Manglende blikk for betingede forhold	Mulig identifikasjon av betingede forhold
Tingliggjørelse av sosiale forhold	I dialog med feltet og dets aktører
Gir overblikk over mengder	Analytisk generalisering ut fra avdekket sammenheng

Tabell 1 Grovkornede og finkornede forskningsstrategier

Ulike samfunnsvitenskapelige metoder kan også listes opp etter graden av "finhet". Av de mer "grovkornede" metoder regnes klynge og faktoranalyser, i mellomkategorien finner vi sosiologiske undersøkelser og klassiske eksperimenter. Blant de mest finkornede nevnes oftest case studier og analyse av biografier.

Kvalitative metoder er heller ingen enhetlig betegnelse på en metode. Dette blir understreket i Handbook of quality research (1994, s. 2): *Quality research is multimethod in focus, involving an interpretive, naturalistic approach to its subject matter.*"

2. 4 Ulike data og ulike aspekter

Valget av datatype vil påvirke ulike aspekter ved undersøkelsen. Jeg har tidligere nevnt at spørsmål av typen *hva* ofte vil bli belyst med kvalitative data som kan være analytisk beskrivende. Til å belyse *hvorfor* spørsmål vil en ofte finne bruken av kvantitative data og statistisk generalisering. Et forskningsopplegg basert på kvalitative data er også i utgangspunktet mer fleksibelt enn et opplegg basert på kvantitative data. Et intervju opplegg bør ikke være mer fasttømret enn at det kan endres underveis, det må lyttes til respondenten og respondenten kan delvis selv være med på å styre samtalen. Ved spørreskjemaundersøkelser er som regel spørsmålene fastlagt og opplegget bør ikke endres underveis. Flexibilitet er en styrke dersom det viser seg behov for endringer underveis, en svakhet i den forstand at flexibiliteten kan bli for stor da opprinnelig problemstilling og opplegg kan komme ut av fokus.

Kvalitative opplegg gir som regel større nærhet til datakilden. Ved bruk av deltagende observasjon, samtaler og intervjuer må det brukes mye tid på lytting og erfaringsutveksling. En slik sensitivitet til datakilden er selvsagt vanskelig å få til ved store spørreskjemaundersøkelser. I kvantitative undersøkelsesopplegg er det også ofte slik at forskeren selv ikke har noen kontakt med kilden, hun eller han er kun et anonymt nummer som skal besvare et skjema. Dette forholdet påvirker også de tolkningsmuligheter som er tilstede i ulike typer data. Kvalitative tilnærminger basert på fleksibel design og et nært og sensitivt forhold til kilden skulle gi gode muligheter til relevante tolkninger. Et slikt fleksibelt og tolkende opplegg er selvsagt ikke uproblematisk. Opplegget kan bli for "løst" og for lite systematisk, slik at dataene kan bli lite enhetlige. I de kvantitative undersøkelsene er selvsagt vekten på presisjon og nøytrale statistiske beregninger. Svarene kan her bli mer presise, men ikke automatisk relevante for problemstillingen. Resultatene blir ofte summert i minste felles multiplum gjeldende for samtlige – ofte ulike – enheter. Datamaterialet kan derfor bli forholdsvis overflatisk. I verste tilfelle kan vi ende ut med valget mellom upresise svar på relevante spørsmål og presise svar på irrelevante spørsmål.

Tabellen nedfor gir en oppsummering og forenkling av sammenhengen mellom ulike aspekter ved undersøkelsen og datatype. (Grønmo 1996, s. 81)

DATATYPE

ASPEKT VED UNDERSØKELSEN	Kvalitative data	Kvantitative data
Problemstilling	Analytisk beskrivelse	Statistisk generalisering
Design	Fleksibilitet	Strukturering
Kilde	Nærhet og sensitivitet	Avstand og selektivitet
Tolkningsmulighet	Relevans	Presisjon

Tabell 2: Datatyper og aspekter ved undersøkelsen

3 Case studier

3.1 Et strategisk valg

I dette arbeidet har jeg begynt relativt bredt med å se på metodebegrepet og forutsetninger for valg av metode i forskningssammenheng. Hovedkonklusjonen var at ingen datatype i utgangspunktet er bedre enn noen annen. Valget av forskningsopplegg må sees i forhold til blant annet undersøkelsens formål, teorier og modeller som blir brukt og forskerens begrensede resurser. Valget av forskningsstrategi blir derfor mer et *strategisk* valg enn et prinsipielt valg. Det er derfor viktig å se på særtrekk og egenart ved ulike metoder, og hvordan de kan bidra med forskjellige kunnskapsdimensjoner inn i et forskningsopplegg.

Med dette som "bakteppe" vil jeg i det følgende se på en viktig "variant" av kvalitative metoder – casestudier. Begrunnelsen for å fokusere på casestudier er ikke mer avansert enn at jeg i mitt pågående forskningsarbeid fokuserer på læring og overføring av læring i organisasjoner. Jeg har det grunnsyn at læring og kunnskapsutvikling er sosiale konstruksjoner og må studeres og forstås ut fra en slik ramme. Mitt vitenskapsteoretiske standpunkt vil således først og fremst være hentet fra sosial konstruktivisme. Sosial konstruktivisme forstått som både:

1. En sosialvitenskap som undersøker hvordan vår psykososiale virkelighet blir til, opprettholdes og endres, og en
2. Epistemologisk posisjon, dvs. som et sett av antakelser om kunnskapens natur, gyldighet, den opphav og funksjon.

Silverman snakker om "Two Schools of Social Science" og presenterer følgende matrise:

Approach	Concepts	Methods
Positivism	Social structure, social facts	Quantitative hypothesis-testing
Interpretive social science	Social construction, meanings	Qualitative hypothesis-generation

Tabell 3 Ulike retninger innen "Social Science"

Ut fra denne kategorisering vil de kvalitative metodene ligge innenfor "*Interpretive social science*". Maaløe (1996) argumenterer med at 1) samfunnsfenomener bør studeres i deres egen naturlige ramme og 2) så vidt mulig på de studerte menneskenes vilkår. Begrunnelsen for casestudier er altså at det finnes både enkeltbegivenheter, så vel som sosiale forhold, som kun lar seg avklare ved at forskeren ferdes i de berørte personenes miljø.

3. 2 Begrepet case studier

Begrepet case blir oftest brukt i forskningslitteraturen om en deltagende, intensiv måte å nærme seg feltet på. Andersen m.fl. (1992, s. 24) bruker begrepet intensiv feltstudie synonymt med casestudiet. Betegnelsen case er hentet fra latin *casus* og henspiller på betydningen av enkelttilfeller. Det vil derfor være enkeltheter eller svært få enheter som gjøres gjenstand for inngående studier. Riktignok er det eksempler å casestudier med relativt mange enheter, men det vanlige må likevel sies å være relativt få enheter som gjenstand for studier.

Ut fra det som er sagt tidligere om kvalitative metoder og casestudier vil det være naturlig å definere begrepet case studie til følgende (Yin 1984, s 23 ;Maaløe 1996, s. 34; Stake, s. 236-245):

"Et casestudium er en empirisk undersøkelse, som undersøker et samtidig fenomen innenfor rammen av dets eget liv, når grenseflaten mellom fenomenet og konteksten ikke er selvinnlysende klar og hvor det brukes mange datakilder".

3. 3 Sosial konstruktivisme som referanseramme

Mye av grunnlaget for forståelsen av casestudier som forskningsmetode kan søkes i den sosialkonstruktivistiske referanseramme. Gergen (1985 s. 266-67) har gjort en oppsummering av den sosialkonstruktivistiske posisjon og konkluderer med følgende:

"... explicating the processes by which people come to describe, explain, or otherwise account for the world (including themselves) in which they live."

Kunnskap om verden er ikke en objektiv representasjon av verden, men et sosial artefakt skapt gjennom kommunikativ samhandling. Kunnskaper, oppfatninger om omverdenen og oss selv er produkter av diskursive prosesser. Gergen gir en metateoretisk karakteristik av sosial konstruktivisme som kan oppsummeres slik:

1. Våre psykologiske forståelsesformer og begreper avspeiler ingen objektiv virkelighet. De får ikke sin mening og innhold gjennom observasjon av en reelt eksisterende, indre subjektiv virkelighet, men er et produkt av sosiale prosesser.
2. Dette synet står i kontrast til den positivistisk-empiriske forståelse av kunnskap som en mest mulig korrekt avspeiling av den objektive virkelighet.
3. Gergen støtter seg også her til Wittgensteins språkanalyser som viser at forståelse er begrenset og regulert av lingvistiske konvensjoner. Vår bruk av ord som refererer til vår indre virkelighet er ikke bestemt ut fra en slik subjektiv indre verden, men ut fra offentlige og sosiale kriterier/konvensjoner og regler.
4. Våre forståelsesformer er skapt gjennom diskurs. Det å forstå virkeligheten er et resultat av en aktiv samhandlingsprosess som finner sted i en bestemt kontekst/situasjon. De termer som vi konstruerer vår psykososiale virkelighet gjennom må derfor forventes å variere fra kontekst til kontekst.
5. Erfaringer fra antropologisk forskning avslører store variasjoner f.eks. når det gjelder oppfatningen av selvet.
6. Forståelsesformer opprettholdes av sosiale prosesser som f.eks. kommunikasjon, forhandling, konflikt og retorikk, og ikke utelukkende av deres empiriske validitet. Vi kan f.eks. beskrive personer og opprettholde denne beskrivelsen selv om personer varierer og forandrer sin atferd. Beskrivelsene kan og forkastes selv om personer utviser stabilitet i atferd.
7. Etablerte forståelsesformer er vevd inn i sosiale aktiviteter og mønstre og er selv med på å støtte og opprettholde slike mønstre. Slike beskrivelser og forklaringer er i seg selv sosiale handlinger som er knyttet sammen med, impliserer, og forutsetter en rekke aktiviteter. Angst og frykt kan f.eks. sees på som emosjoner folk passivt og ufrivillig lider under, eller vi kan betrakte det som delvis selvvalgte dramaturgiske uttrykksmåter spilt ut på en sosial arena hvor de skal tjene en interesse eller ha en funksjon.
8. Gergens hovedtese er at vår sosialpsykologiske virkelighet er et produkt av sosiale konstruksjonsprosesser. De forståelsesformene vi bruker til å konstruere denne virkeligheten med, reflekterer ingen objektivt eksisterende virkelighet, men er skapt og opprettholdt gjennom diskursive prosesser, og er vevd inn i komplekse sosiale aktivitetsmønstre.

3.4 Dialektisk realisme

I tillegg til den sosialkonstruktivistiske grunnoppfatning som grunnlag for casestudier argumenter Maaløe også for å se casestudier i lys av et synspunkt han formulerer som *dialektisk realisme*. Jeg vil her se litt på hans forklaringer på denne innfallsvinkelen, da den ser ut til å være likeså fruktbar som deler av den mer ”ekstreme” varianten av sosial konstruktivisme.

1. Forskeren konstruerer fakta gjennom sosiale ”forhandlinger”. En betoner økonomiske faktorer, retorikk, maktposisjoner og framfor alt mikrokontekstens avgjørende betydning for resultatenes endelige utseende. Viktig er også sosiale relasjoner og språkets betydning.
2. Verden er språklig konstituert. Hver enkelt forsker framfører ulike beretninger om virkelighetens utseende. Disse ”accounts” varierer fra forsker til forsker og til og med hos den enkelte forsker. Det er ingen direkte forbindelser mellom disse beretningene og virkeligheten da beretningene *er* virkeligheten. Beretningene og ikke virkeligheten er det som diskuteres. Disse synspunktene er mer ”ekstreme” en forrige punkt og har røtter i *etnometodologien*. Vitenskapens sannhetssøking betraktes som nytteløst, innfallsvinkelen blir snarere som i kunst, særlig da skjønnlitteratur. All viten er konstruert som ”narratives”, som fortellinger.

(Se f.eks. Nolin 1990, s. 4 – 5)

Den dialektiske realismen overskrider *konstruktivismens* ontologiske grunnoppfattelse om at all forståelse er en personlig konstruksjon. I kraft av historisk arv har vi både mer felles og er mer bundne sammen, enn det med vår bevissthet umiddelbart aner. Det blir derfor for passivt å registrere ”narratives” uten å prøve på en *etterprøvende refleksjon* for å få erkjennelsesinteressen dreid mot både vår egen indre og felles ytre verden. Dialektisk realisme utvider dermed konstruktivismens erkjennelsesmessige fra erkjennelse av:

1. At vi hver for oss danner oss mer eller mindre fragmentarisk helhetsbilder av, hva som skjer i og med oss, og
2. Det å ”forstå” er å ha et vist grep om andres opplevelser av verden

Til

3. Å søke å forstå, ut fra hvilken bakgrunn disse bildene henholdsvis er dannet og dannes, ved bl.a.
4. Å konfrontere forskjellene mellom ens tidligere, andres og nåværende forståelse av hvordan "bildene" er dannet og blir dannet
5. Det kan også være slik, at en slik erkjennelsesprosess kunne være ekvifinal, dvs. at enhver, uansett utgangspunkt, ved stadig å åpne seg mot større forståelse vil lede i samme retning

Tar forskeren utgangspunkt i konstruktivismen og dialektisk realisme leder det mot en *hermeneutisk* forståelsesmåte. Den sosiale verden lar seg ikke beskrive og forstå ut i fra enkle årsaks – virknings skjema. Forståelse av den sosiale verden krever nærvær, innlevelse, tolkning, observasjon og samtale. Gjennom fordypelse og refleksjon prøver forskeren "å gjøre det ennå ikke beviste bevist". Dette er også det bærende elementet i Hegels filosofi og hjørnesteinen i den hermeneutiske forskningstradisjon

4 Case studier – ulike retninger

4.1 Innledning

Case studier utgjør er ingen entydig og klar forskningsstrategi. Hva slags spørsmål som tas opp og hvordan de blir gjennomført varier mye. De kvalitative, feltbaserte metodene kan dreie seg om kvasieksperiment, teoritest, etnografi, teorioppbygging og eksplorativ integrasjon (Maaløe 1994, s. 24). Fremgangsmåtene, argumentasjonen, og konklusjoner reflekterer ulike forskningsstrategier. De feltbaserte studiene er i mindre grad enn de kvantitativt orienterte studiene kodifisert og strukturert i bestemte kategorier.

4.2 Ulike retninger

Selv om typene av case studier er mange lar det seg likevel beskrive noen distinkte forskjeller (Andersen 1997, s. 34 – 60).

Etnometodologi

En retning innen casestudier vektlegger *etnometodologiske* studier, der feltarbeid og studieobjektens subjektive virkelighetsoppfatning er det sentrale. Her avvises kravet om representativitet og generaliseringer. Det enkelte casestudiet står på egne bein.

Grounded Theory

Den andre retningen tar imidlertid kravet om representativitet og generalisering på alvor. Sentralt her står Glaser og Strauss' arbeid "*The Discovery of Grounded Theory*" (1967). Dette arbeidet presenterer en begrunnet metodikk for teoriutvikling basert på feltstudier. De er opptatt av hvordan gyldige teoretiske slutninger kan trekkes på grunnlag av intensive data. Her vektlegges samspillet mellom induktiv og deduktiv tenkning, mellom teoriutvikling og verifisering. *Grounded theory* tilnærmingen har altså som siktemål å utvikle teori med utgangspunkt i data. Det er observasjonene som skal styre utfallet, ikke de bakenforliggende teoriene, slik teoritestning ofte legger opp til. Slike studier har dannet grunnlaget for a) formulering av *grand theories*, eller b) formulering av en rekke av avgrensede middels omfattende teorier.

Yin (1981, 1984) er også teoretiserende i sin innfallsvinkel. Han ser på casestudier som et *kvasi – eksperiment* og ser på case studier som *teoritestende*, ikke så mye teoriutviklende. Det må i med bakgrunn i eksisterende teori utvikles teser, som i tradisjonell Popersk syn kan falsifiseres.

De kontrollproblemer som i en eksperimentell setting kan løses gjennom manipulasjon med virkelige variabler, må imidlertid i case – studier løses gjennom analytisk manipulering, det vil si utvelgning og fokus. Utfordringen blir derfor ikke statistisk signifikans, men analytisk kontroll. Yin klargjør hvilke krav som stilles til gode designer, og hvordan prosedyrer for datainnsamling og bearbeiding kan systematiseres og presiseres slik at design kan følges opp i praksis på en reliabel måte. I motsetning til *Grounded Theory* innfallsvinkelen forutsetter Yin at forskeren allerede har en teoretisk hovedstrategi og derfor bør konsentrere seg om empirisk undersøkelsesdesign og dataanalyse, snarere enn datainnsamling.

Analytisk generalisation

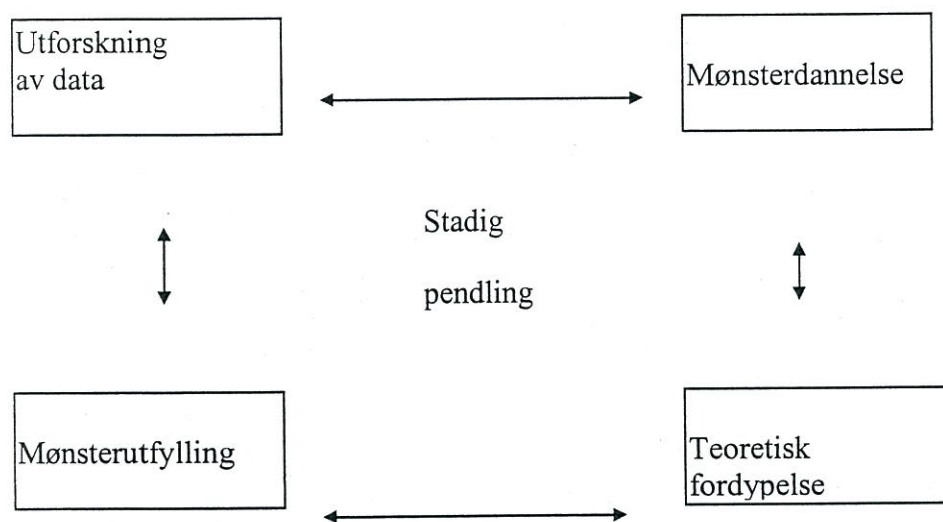
En tredje innfallsvinkel vil være å prøve å integrere synspunkter fra Grounded Theory og Yins vektlegging av undersøkelsesdesign og dataanalyse. Case studier vil slik være en mulighet til å anvende og utforske bestående teorier på et område (f.eks kunnskapsutvikling) og dermed skape basis for utvidelse eller utvikling av ny teori. Maaløe betegner denne innfallsvinkelen for «*Analytisk generalisation*», en slutningsteknikk, hvor et eller flere cases studeres i lys av en eller flere teser (f. eks teser om kunnskapsutvikling) for å se 1) om og 2) hvorvidt de kjensgjerninger som blir avdekket støtter eller strider i mot hittil kjente avklaringsformer. Dette blir så en støtte til å finne ut av tesenes gyldighet og dermed 3) danner basis for nye teser. En eksplorativ – integrativ tilnærming er altså å formulere en forventning om visse sammenhenger formulert som et teorifundert scenario, og en kritisk revisjon av dette etter hvert som resultatene fra feltarbeidet kommer til syne. Maaløe (1996, s. 76) definerer eksplorativ integrasjon slik:

"Gennem afvisning, bekræftelse og udvikling av teori samt adækning af egne forudsætninger at nå til større forståelse både om det studerede område og det at studere".

En slik innfallsvinkel vil også bety at fokuset er "Aktørsynssettet" (Hollis 1994). Dette innebærer blant annet at forskeren må arbeide med å oppnå innsikt gjennom tolkning, som muliggjør å se situasjonen ut fra nye perspektiver. Mye av metodikken vil bestå av å definere forskningsfeltet gjennom en rekke påfølgende stadier. Dette gjøres gjennom observasjon, sammenligning, og tolkning av de mangfoldige samhandlingsprosessene på den konkrete organisasjonsarenaen som studeres.

Slik blir aktørenes erfaringer brukt til å formulere og verifisere hypoteser av økende generalitet angående karakteristiske trekk ved helheten (Crozier og Fridberg 1980). Slik skjer det en stadig pendling mellom utforskning av data, mønsterdannelse, mønsterutfylling og teoretisk fordypelse.

Det blir her et spill hvor praksis og teori, gjensidig utprøving, deduksjon og induksjon utfolder seg sammen med og mot hverandre ut fra de gitte omstendigheter. En test av vår evne til analytisk generalisering.

Figur 3. *Forskningsprosessen som en stadig pendling mellom ulike faser*

Analytisk generalisering prøver altså å integrere synspunkter fra teorien med funn i det empiriske feltet. Studien vil også ha karakter av utforskning – eksplorasjon.

Betegnelsen en eksplorativ – integrasjons studie blir derfor benyttet som en betegnelse på en metode som sikte på å vurdere etablert teori, om den fremdeles representerer viktige bidrag, å bidra til utvikling av ny teori, eller i det minste å identifisere mulige nye bidrag til eksisterende teori, og å gjøre dette på en måte som utfordrer våre egne teorier, forestillinger og forventninger til funn i det empiriske feltet.

Tilnæringsmåten integrerer slik presset empirien utgjør (grounded theory) og den etablerte teori om emnet (teoritest), i en erkjennelsesteoretisk sirkel, der vi løpet av forskningsprosessen vil finne igjen perioder med deduksjon og induksjon.

5 Design av case studier

5.1 Innledning

Et viktig valg i en case - studie er avgrensning av det empiriske feltet. Hvor omfangsrik skal studien være og hvilke typer case er egnet? Mange tar fatt på feltarbeidet før en har definert det empiriske feltet og tenkt gjennom hvor omfangsrik studien skal være. I iver og glede over å ha tilgang til empiri starter forskeren opp. Problemene melder seg fort. Burde en ikke undersøke flere bedrifter som har like trekk? Kanskje burde en ta for seg en bedrift som har andre forutsetninger. Hva med bedriftens kunder og leverandører? Ja, hva er egentlig mitt empiriske felt?

5.2 Fire hovedstrategier

Flyvberg (1991, s. 150) skiller mellom disse hovedstrategiene for utvelging av case:

1. *Ekstreme* eller svært avvikende case. En svært vellykket bedrift eller motsatt, bedrifter som har fått store problemer vil være case av slike tilfeller.
2. Maksimum *variasjon* case der tre til fire case er like med unntak av en dimensjon.
3. *Kritisk case*, et case der en kan skaffe seg informasjon av typen ” om det ikke gjelder her, så gjelder det ikke for noe case”.
4. *Paradigmatisk case*, et case som kan fungere som en metafor eller eksempel for det området det gjelder

Yin (1984) gir disse valgmulighetene.

	Single case design	Multi case design
En analyseenhet	Type OH - One Holistic. Studium av en sammenhengende enhet	Type OM – One Multi. Studier av mange «samme» «type» av felter eller personer på tvers av tid/sted
Flere innleirede enheter	Type EH – Embedded Holistic. Et felt, men med selektivt fokus på innleirede del – felter og/eller personer	Type EM – Embedded Multi. Multi - case design med fokus på utvalgte innleirede del – felter og/eller personer

Tabell 4: Ulike typer case studier

Som eksempel på studier av typen OH kan nevnes enkeltstående biografier eller studier av en enkelt liten organisasjon der samtlige medarbeidere blir dratt inn i undersøkelsen. Begrunnelsen er ofte at den valgte enheten er unik i et bestemt henseende. Den er f.eks. den eneste som er organisert på denne måten eller at produktet er unikt.

Type EH er f.eks. studier av en organisasjon som helhet, gjennom utvalgte del av virksomheten som studeres som mini – case. Eksempel på dette kan være hvordan ulike grupper i en produktutviklingsavdeling samhandler internt i gruppen og gruppene seg i mellom og hvordan dette samarbeidet berører den organisatoriske læringen og i neste omgang blir nedfelt i utvikling av nye produkter.

Type OM kan være studier av entreprenørskap i organisasjoner. Hva gjør enkelte mennesker til entreprenører, hvilke forutsetninger og vilkår ser generelt ut til å fremme slike egenskaper. En forsøker på tvers gjennom studiet av mange enkelte individer å tegne et generelt helhetsbilde, men samtidig prøver å ha nødvendig respekt for individualiteten og forskjelligheten. Således trenger ikke surveys og casestudier fremstå som direkte motsetninger. En longitudinal casestudie vil også være av typen OM der en vil beskrive utviklingen av samme type felter/personer/problemer på tvers av tid.

Typen EM vil være flere cases, men med fokus på utvalgte deler eller felter i hvert case. Eksemplet her kan være utviklingen og operasjonalisering av personalpolitiske retningslinjer i ulike organisasjoner.

Valget av typen case studie vil selvsagt være avhengig av mange forhold. For det første vil det være mange praktiske forhold som påvirker valget. Tilgangen til det empiriske feltet kan være begrenset til f.eks. til den ene bedriften og til den bestemte delen av bedriften. Tid og penger til disposisjon kan også være delvis styrende. Forhåpentligvis vil den viktigste styrende faktoren være typen problemstilling forskeren arbeider med og behovet for og ønsket om generalisering.

6 Case studier og generalisering

6.1 Innledning

Forskere som har sitt utgangspunkt i de mer kvantitative og statistisk orienterte metodene vil ofte avvise casestudier på bakgrunn av ”*at en kan ikke generalisere ut fra et enkelt tilfelle*”. Jeg vil i det følgende se litt på denne problematikken. Mye stoffet her er hentet fra Yin, Maaløe og ikke minst Andersens bok ”*Case – studier og generalisering*”. Nå er ikke kravet om generalisering det eneste forskeren skal ta hensyn til. Noen ganger er casestudier det eneste som er mulig eller det som fremstår som mest interessant, fordi det fenomen som en står ovenfor er unikt. Interessen blir da mer mot det unike, av det å forstå og forklare det spesielle case en står ovenfor. Kravet om generalisering er i slike studier lite interessant. Kravet til og muligheter for generalisering vil blant annet avhenge av hvilken type case studie det er snakk om. Andersen (1997, s. 35) skiller mellom *a – teoretiske, teoretisk fortolkende, dannelse av nye begreper, utvikling av begreper, hypotesegenerering og hypotesetesting*. Disse hovedtypene gjenfinner vi både i enkle og komparative casestudier. I den videre fremstilling vil hovedvekten ligge på de enkle case studiene.

6.2 A - teoretiske

Som nevnt at de a – teoretiske studiene først og fremst sikte på å formidle og beskrive den sosiale virkeligheten, snarere enn å utvikle generelle begreper og teorier. Ofte er aktørenes subjektive opplevelser i sentrum av feltarbeidet. En annen type a – teoretiske studier er ofte drevet av å beskrive, komme bak ”dramatiske” samfunnsbegivenheter. Ofte nevnte eksempler er her Cuba- krisen og Tsjernobylulykken. Kravet om generaliseringer er ofte lite fremtredende i slike studier. I sin rene form er idealet for a – teoretiske studier beskrivende. Selv om idealet er kun å beskrive vil likevel ikke forskeren gå inn i det empiriske feltet bevist eller ubevist forutsetningsløs. Den rene a – teoretiske studie er en illusjon, selv om formålet i utgangspunktet ikke er å gi noen bidrag til generell teori.

6.3 Teoretisk fortolkende

I de teoretisk fortolkende studier er hovedpoenget at det utvalgte case ses på som typisk for en klasse av fenomener som det allerede eksisterer en viss kunnskap om. En teoretisk fortolkning av case, i lys av eksisterende begreper og teorier, gir kriterier for empirisk relevans, samt at vektlegging av ulike sider ved et casemateriale kan åpne for flere teoretiske tolkninger. Anvendt vitenskap er ofte en betegnelse som går igjen for slike studier. Studiene bidrar lite til teoriutvikling, men er ofte poengterte og gode når vel etablerte teorier skal eksemplifiseres og belyses.

Andersen (s. 70) påpeker at i fortolkende case studier så passer teori best når den aktivt organiserer største delen av den empiriske variasjonen som et case oppviser. For generelle og "løse" teorier vil føre til at koplingen mellom det empiriske feltet blir uklar og flytende. De teoretiske hovedbegreper og sammenhenger blir for uklar og forskeren klarer ikke å "gripe historien" et det aktuelle caset med det teoretiske rammeverket som er utviklet. I slike casestudier er det viktig å finne de begreper og teorier som på en enklest og best mulig måte kan organisere mesteparten av data i det konkrete caset. Følgende spørsmål melder da seg umiddelbart. Hvordan vet vi på forhånd hvilke begreper og teorier som er mest fruktbare? For det første er forskningprosessen sjelden en lineær prosess. Det vil ofte være slik at både valget av teorier og begreper må justeres og endres underveis etterhvert som det empiriske feltet åpner seg med sine "historier". Forskningsprosessen vil slik være en pendling mellom teoretiske rammer, undersøkelser i det empiriske feltet, justering av rammene og nye blikk på det empiriske feltet. For det andre utelukker ikke slike studier kan føre frem til ny teoretisk innsikt. Det kan skje at begreper ikke dekker det en skulle forvente, eller at forskere støter på fenomener som ikke lar seg beskrive i lys av kjent teori. Slik kan det åpnes for nye teoretiske bidrag, men dette forutsetter at studien gis en teoretisk posisjonering, der nye innsikter settes i sammenheng med eksisterende kunnskaper på et område.

6.4 Teoriutviklende studier

I teoriutviklende enkeltstudier kan en studere det enkelte case som et eksempel på en klasse eller type fenomener en er interessert i, både empirisk og teoretisk. Teoretisk utvelgning kan derfor ses som en enkeltstudie implisitt komparativ. Studien posisjoneres slik at problemfokus ikke bare er knyttet til det unike.

I motsetning til teoretisk fortolkende studier vil slike studier ha som siktemål å utvikle nye begreper, gjennom modifikasjon av eksisterende begreper eller falsifisering eller modifisering av etablert teori. Argumentet om at enkeltstudier kan føre til teoredannelse i form av begreper er primært knyttet til ideen om ”grounded theory”.

Et sentralt poeng er her at case studiers datarikdom gjør det mulig å utnytte samspillet mellom induktive tankesprang og deduktiv utprøving av teoretiske ideer, på en måte som sikrer høy grad av validitet.

6.5 Arbeid med hypoteser

En relativt utbredt type casestudier er generering og utprøving av hypoteser. Mange vil nok kunne akseptere at case – studier kan brukes til å formulere eller inspirere til hypoteser. Noe annerledes stiller det seg med *hypoteseutprøving*. Dette skyldes nok at utprøving og testing av hypoteser fortrinnsvis er koplet sammen med statistiske prosedyrer. Alle casestudier kan selvsagt ikke brukes til hypotesetesting, særlig der det er behov for å finne partielle korrelasjoner vil casestudier være uegnet. Men, hypoteseprøving gjennom enkeltcase kan knyttes til implikasjoner av teoretiske kategorier som ikke så lett fanges inn gjennom survey teknikker. Et slikt opplegg fordrer imidlertid analytisk kontroll gjennom en teoretisk styrt utvelgning av caset. Det vil også være slik at casestudier enten kan å raffinere eksisterende hypoteser, eller de kan brukes til å formulere nye påstander om sammenhenger på nye områder. Andersen (s. 85) peker i denne sammenhengen på at det ofte blir for lite vektlegging på etablert praksis i teoretisk orienterte casestudier. Det blir tatt for lite hensyn til kunnskapen om parallelle undersøkelser av lignende fenomen. Slik kan en hevde at for mange studier tar for lite hensyn til velutviklet teori på et område. Når et område har vært gjenstand for omfattende studier finnes det ofte avgrensninger av univers, operasjonaliseringer og data som en ny studie kan bygge på.

En interessant forskningsstrategi for hypotesetesting gjennom casestudier er studier av avvikende case eller ”innerblink – case”. I korthet går strategien ut på å velge ut et case som en antar er svært typisk for den teorien som studien tar utgangspunkt i. Dersom teorien er riktig, må den i alle fall gjelde for dette caset. Det bygges på enkel falsifiseringslogikk. Er påstanden riktig, må den i alle fall gjelde her. Hvis den ikke gjelder, er det noe galt: enten med spesifiseringen av hvilke enheter den gjelder for,

eller under hvilke betingelser den er gyldig. Slik kan en teste systematisk og inngående teoretisk kunnskap opp mot empiriske implikasjoner.

Studier av case kan også sette i gang reformulering av teorier. Dette krever at en evner å velge ut rett case å arbeide med, og til å styre det empiriske arbeidet ut fra en klar modellforståelse. Den rikheten casestudiene ofte byr på når det gjelder variabler kan gi forskeren nyttig kunnskap om tilleggsvariabler eller gyldighetsbetingelser i en etablert teori. Casestudier egner seg ikke alltid til generaliseringer, det avhenger av evnen til å definere hvordan den enheten en undersøker passer inn i forhold til et teoretisk univers og dens variasjonsbredde og den variasjon som preger en klasse av fenomener.

6. 6 Analytisk generalisering

Maaløe (s. 71 – 97) er også opptatt av generaliseringsspørsmålet og casestudier. Han peker på at casestudier i likhet med eksperimenter kan utnyttes til enten å utprøve teser eller peke frem mot teoretiske teser. Styrken i casestudier vil være at disse viser hva som faktisk skjer, mens eksperimenter viser hva som skjer under arrangerte og kontrollerte betingelser. Maaløe bruker som tidligere sagt betegnelsen *analytisk generalisasjon* om denne typen casestudier. Forskningsopplegget går ut på å anvende og utfordre bestående teori på et område og dermed skape basis for utvikling av ny teori. Et samspill mellom praksis og teori, gjensidig utprøving, vekselvis deduksjon og induksjon. Det er en slutningsteknikk hvor et eller flere cases studeres i lyset av en eller flere teser for å se 1) om og 2) hvorvidt de forhold som er avdekket støtter henholdsvis strider imot hittil kjente avklaringsformer. Dette blir en støtte for å avgjøre tesenes gyldighet og dermed 3) utvikle nye teser.

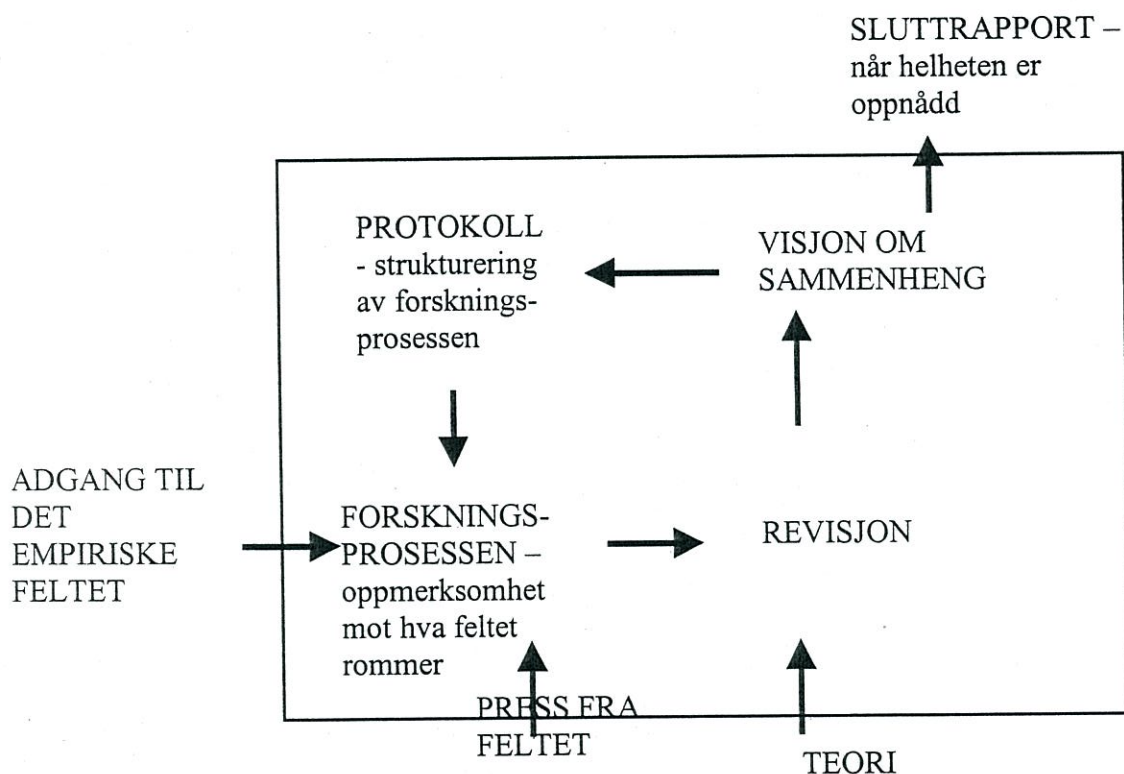
Den største faren i slike ”*utprøvende og generalsierende*” studier er antakelig faren for selvoppfyllende profetier. Forskeren kan være så opptatt av å bevise, få frem en fasit at dette blir bestemmende for tilnærmingen til det empiriske feltet, og ikke minst at tolkningen av data blir preget av å bevise en ”fasit”. Maaløe (s. 93) siterer Glasser og Straus på dette punktet: ”*En sociolog kan alltid, hvis han ønsker det, finde data, der underminerer en kendsgerning, hvorpå en kollega har basert en teoretisk ide*”. Det er derfor viktig å beholde refleksjonen og undringen i slike studier. Data fra feltstudier vil ofte til å begynne med virke forvirrende, motsetningsfylte og uklare. Det bør være en spore til å søke dypere ned i casematerialet, ytterligere å forsøke å lukke feltet opp.

Det må gi inspirasjon til å finne en nøkkel til større forståelse av, hva en teoretisk har erkjent, men ikke foreløpig har evnet å utrede tilstrekkelig klart ennå. Ytterligere undersøkning, spørsmål og undring kan lede oss på sporet av nye dimensjoner ved det empiriske materialet.

Casestudier er så mangt. Jeg har i denne delen forsøkt å fokusere på casestudier som grunnlag for generaliseringer. Forskeren går ikke forutsetningsløs inn i et case. Det vil finnes antagelser, hypoteser og teorier som delvis styrer studien. Grunnideen bak det eksplorativt integrative design er følgende:

"Kontrasten mellom a) hvad man troede finde, og b) hvad man fant, benyttes som en kilde til c) større faglig innsikt, for eksempel til d) dannelse af nye begreper så vel som større forståelse for kendte begreper anvendelighet og dermed e) for eksempel til skærpelse af ens blik for, om disse begreper oprinnelige relevans med tiden er svækket af de påfølgende ændringer i for eksempel vesterlandsk teknologi og organisasjonsliv.

Det å være både utforskende, utprøvende og få til en integrering mellom teoretiske antagelser og empiriske funn kan skisseres slik (Etter Maaløe 1994, s. 16):

Figur 4: Forskningsprosessen

7 Validitets- og reliabilitetsproblemer knyttet til casestudier

7.1 Innledning

Selv om kvalitative undersøkelser er forskjellige fra kvantitative er ikke kravet til dokumentasjon av forskningsprosessen og kravene til et godt forskningsmessig design noe mindre i kvalitative enn i kvantitative undersøkelser. Både validitets- og reliabilitetsspørsmålene må fokuseres like sterkt i kvalitative som det gjøres i kvantitative undersøkelser. Jeg vil her se på en del strategier for å sikre:

- konstruksjonsvaliditet
- intern validitet
- ekstern validitet
- reliabilitet

Yin (1984, s. 36) drøfter inngående dette spørsmålet i sin klassiker ”*Case study research – Design and Methods*”. De ulike taktiske grep som skal sikre de ulike typene validitet og reliabilitet oppsummeres slik:

Type test	Casestudie taktikk	Hvilken fase i undersøkelsen som vektlegges
Konstruksjonsvaliditet	Mange beviskilder, etablering av sammenhengende beviskjeder, nøkkelinformanter vurderer materialet underveis	Datainnsamling, utforming av undersøkelsesopplegget
Intern validitet	Mønstersammenligning, bygge forklaringer, tidsserieanalyser	Dataanalysen
Ekstern validitet	Bruk av replication, logiske slutninger i multipel – case studier	Undersøkelsesdesignet
Reliabilitet	Bruk av casestudie protokoll, studiens database	Datainnsamling

Tabell 5: Ulike metoder for å sikre validitet og reliabilitet

7.2 Konstruksjonsvaliditet

Konstruksjonsvaliditeten berører først og fremst utviklingen av operasjonelle begreper som gjør det mulig å samle inn data og analysere disse slik at de kan belyse vesentlige problemstillinger i undersøkelsen. Her vil pendlingen mellom teori og empiri være verdifull. Utviklede begreper vil bli endret, fjernet eller raffinert i møtet med praksisfeltet. Empirien vil ofte være svært "rik" og mangfoldig slik at det er mulig å bygge opp flere beviskjeder. Utviklede begreper og beskrivelser og tolkninger fra det empiriske feltet kan også "brytes" mot nøkkelinformanter slik at de på denne måten kan bli raffinert.

7.3 Intern og ekstern validitet

I sikring av intern og ekstern validitet står dokumentasjonen av det vi gjør sentralt. Yin som i hovedsak bygger på teoritest metodikken peker på tre strategier for sikring av validitet (Yin 1984, s. 38). En måte er å se på *sammenhenger i mønster* i de innsamlede data. Disse mønster tar utgangspunkt i en teoretisk forventning til studiet. En kan også *bygge forklaringer* ut fra de foreliggende data uten at det på forhånd er formulert klare forventninger til empirien. Dette ligger tett opp til "Grounded Theory" metodikken. En tredje måte er å gjøre *tidsserieanalyser*.

For Kvale (1994, s. 3) er spørsmålet om validitet et spørsmål om skikkelig håndtverk, dokumentasjon og kommunikasjon. Validitetsspørsmålet er i følge Kvale ikke så mye et spørsmål om kontroll til slutt eller langt ut i forskningsopplegget, men en mental innstilling som gjelder skikkelighet og redelighet i hele forskningsprosessen. Hans utgangspunkt er at validiering ikke dreier seg om korrespondanse mellom en gitt objektiv virkelighet, men om påstander om kunnskap som kan forsvares, om oppfatningen av kunnskap som sosialt konstruert fremfor en avspeiling av objektive realiteter.

Gjennom undersøkelsesopplegget må det utvikles kunnskaper og antagelser om det sosiale feltet som kan forsvares i en diskurs med både feltet og forskersamfunnet. Slik kan teser, empiriske funn og antagelser utvikle seg i et fruktbart samspill. Det kan være likeså viktig i validitetssammenheng som å finne ut et gyldig svar.

Spørsmålet om ekstern validitet handler først og fremst om funn som kommer ut av en studie er generaliserbare utover den empirien som er kommet frem. Spørsmålet om ekstern validitet har vært en viktig barriere for å kunne utføre casestudier. I kvalitative studier – særlig da single case studier - er det ofte vanskelig å generalisere til universet, eller et utvalg av dette. Her må det påpekes at sammenligningen med surveystudier er noe feilaktig, da disse baserer seg på *statistisk generalisering*, mens casestudier er fokusert på *analytisk generalisering*. Løsningen på generaliseringsproblematikken i casestudier er å generalisere til teoretiske påstander om fenomen og relasjoner mellom dem. Å bygge opp robuste multipel case vil ofte være det "taktiske" grepet som blir gjort.

7.4 Reliabilitet

Reliabilitet skal først og fremst sikre at studien lar seg gjennomføre flere ganger med samme resultat. I singel casestudier lar dette seg neppe realisere fullt ut. Det empiriske feltet vil være i endring og bevegelse hele tiden, forutsetninger og premisser vil endres. Undersøkellesareanen er der her og nå. Med hovedinnfallsvinkelen, de teoretiske tilnærmingene kan gjenskapes overfor det samme eller lignende felt. Skal dette kunne gjøres må det utarbeides en protokoll og database i prosjektet. Protokollen består gjerne av en oversikt over prosjektet, bakgrunnsinformasjon og beskrivelse av hvilke forskningsmessige valg som er foretatt, hvilke feltprosedyrer som er benyttet, hvilke forskningsmessige spørsmål som er berørt og en plan over hvordan undersøkelsen er gjennomført. Databasen inneholder alle de innsamlede opplysningene, de data som er generert i prosessen.

Reliabilitet og validitet er sentrale krav i all type forskning. Mye kan oppnås ved hjelp av et skikkelig håndverksmessig utført arbeid. Jeg skal nå videre se på de ulike fasene i gjennomføringen av feltstudier og hvordan disse kan/bør utføres for å opprettholde sentrale krav til slike studier.

8 Gjennomføring av case studier

8.1 Ulike faser

De ulike fasene i feltstudien kan skisseres slik:

1. En forstudie hvor jeg gjør meg bedre kjent med det teoretiske feltet og de problemstillinger som kan avledes. Dette munner ut i en protokoll, en prosjektskisse med innhold, form og metode og teoretiske forutsetninger.
2. Adgang til feltet, bedre kjennskap til feltet. Utvikling av intervjuguide og en forsøksvis operasjonalisering av begreper og problemer.
3. Selve feltstudiet.
4. Bearbeiding av rådata. Pendling mellom teori, tolkning av data, reformulering, evt. tilbakevending til feltet,
5. Syntese og konklusjon. Utarbeidelse av rapport.

Dette samsvarer i store trekk med den inndeling som Yin (1984) har:

- Preparing for Data Collection
- Collecting the Evidence
- Analyzing Case Study Evidence
- Composing the Case study "report"

Nå vil dette ikke være noen lineær prosess der forskningen tar steg for steg. De ulike punktene vil stadig vende tilbake, men kanskje i andre former med andre innfallsvinkler. De ulike punktene vil delvis smelte sammen, og ikke minst vil en bevege seg frem og tilbake mellom de ulike punktene. En vil ofte pendle mellom det empiriske feltet med sine data, tilbake til teorien, justering av denne og tilbake til det empiriske feltet igjen. Typisk for feltstudiet er at en blir "bombardert" med ulike variabler. Forskeren blir eksponert for et stort antall kilder og har liten eller ingen kontroll over det som skjer. Kontrasten til sinnrike og pinlig nøyaktige forskningsdesign fra eksperimentsituasjoner kan være stor. Det forholdet må likevel

ikke være til hinder for at en også i feltstudier arbeider så systematisk som mulig, og ikke minst dokumenterer det som blir gjort.

8.2 Et eksempel på case studie

De ulike fasene i et case studium vil i det følgende bli belyst og drøftet ut fra mitt eget forskningsprosjekt i tilknytning til bedriften Data AS (navnet er et pseudonym for den virkelige bedriften).

Mitt studium er i utgangspunktet konsentrert om en bedrift og med fokus på læring og kunnskapsutvikling og hvordan dette blir nedfelt i (nye) produkter. Dette peker mot en EH type case studie. Det vil si et felt, men med selektivt fokus på innleirede del felter og/eller personer. Ved valg av type EH velges et «single - case», men det må velges ut felter og/eller personer selektivt. I mitt tilfelle betyr det at det må velges ut et utvalg av organisasjonsmedlemmer som representerer ulike deler nivåer i organisasjonen. Det vil også kan også være aktuelt å foreta intervjuer med noen av organisasjonens leverandører og kunder. Studien vil konsentrere seg om deler av Data AS, spesielt produktutviklingsavdelingen – som igjen består av tre separate avdelinger. Men, samtidig er det viktig å få informasjon fra de som distribuerer og selger produktene - i hvilken grad blir signaler "fra markedet" kanalisert tilbake til produktutviklingen og hvordan blir slik informasjon tolket og distribuert videre? Gjennomgang av dokumenter så som strategiske planer, markedsplaner, møtereferater, årsmeldinger osv. vil også være sannsynlige eksempler på data. I utforming av intervjuguide (semistrukturert intervju) vil jeg først å fremst bruke begreper og modeller som er utviklet under pkt. om teoretisk perspektiv og modeller.

Min case studie har som utgangspunkt en eksplorativ integrasjon som gjennom avvisning, bekreftelse og utvikling av teori samt avdekking av egne forutsetninger fører til en større forståelse for det området som studeres og måten det blir gjort på.

Case - studien vil som sagt skje i en (kunnskaps) - bedrift som opererer i både norsk og internasjonalt konkurranseklima. Den kan også gjennom en tidsperiode på 10 - 15 år vise til en jevn og positiv vekst. Argumentet for et slikt valg kan blant annet søkes hos De Geus (1995) som sier:

«Up to this point, I have been arguing that a company which:

(1) «sees more, is more open to what happens in its outside world,

(2) in a group process, develops a wide range of options well before, in a separate stage, implements the decisions it takes, is a company which is more likely to survive fundamental change in its environment.

Fundamental change in a company's environment will occur more often if that company has less control over it, i.e. when it operates in an international environment, rather than a national one and when it faces more competition. This leads me to the third argument: a more open company which involves everybody needed for action in the option and decision making process is more successful in a world which it does not.

Forstudien og utvikling av prosjektskisse

En forstudie vil typisk inneholde en litteraturgjennomgang for å bli kjent med det teoretiske feltet og de problemstillinger som kan avledes av denne studien. Litteraturstudien vil også være med på å utvikle teoretisk følsomhet, en forberedelse til å kunne fange opp den rikdom av inntrykk og data som feltstudiet gir. I tillegg til den teoretiske forstudien vil det også være behov underveis for å få begrep om, hva en har støtt på uten helt å forstå hva det dreier seg om.

For det eksplorativ – integrative design er forarbeidet, utvikling av *teoretisk følsomhet* og løpende avklaringsstudier nødvendig for 1) å formulere hva en vet og for 2) å avdekke dimensjoner og perspektiver i ens resultater og integrere disse med litteraturen for øvrig.

Utvikling av teoretisk følsomhet

I følge Straus og Corbin (1990) er teoretisk følsomhet en evne hos forskeren selv – det å være årvåken for mengden av eller skulte betydninger av data. Denne følsomhet fremmes først og fremst ved:

1. Klargjøre sine vitenskapsteoretiske standpunkter. En slik klargjøring kan f.eks bestå av både en ontologisk og en epistemologisk drøfting av kunnskapsbegrepet.
2. Gjennom litteraturstudier skaffer en seg oversikt over "the state of the art"; hva er fagfeltets status, hvilke "skoler" finnes og hva er de viktigste bidragene. Eksempel på dette i min egen studie er diskusjonen mellom eksplisitt og taus kunnskap.

3. Diskutere med andre som arbeider med fagfeltet. Delta på seminarer og skriving av artikler er gode hjelpemidler for å utvikle bedre teoretisk følsomhet.

La meg eksemplifisere hvordan diskusjonen om ulike syn på kunnskapsutvikling kan få konsekvenser for teoribygging og empirisk arbeid. Jeg vil her peke på noen poenger og synspunkter på hvilken rolle begrepet *taus kunnskap* kan ha og hvordan forståelsen av og bruken av begrepet kan virke teoretisk sensitiviserende. Jeg holder meg her til Blumer (1972) og Grimens (1991) synspunkter.

Det kan argumenteres med at begrepet "*taus kunnskap*" først og fremst kan fungere som det Blumer kaller et "*sensitiverende begrep*" (*sensitizing concept*). Blumer skiller mellom "*sensitizing and definitive concepts*" og hans påstand er at de fleste fruktbare samfunnsvitenskapelige begrep er sensitiviserende instrument. Blumer argumenterer med at de fleste begreper som vi omgir oss med ikke er klare, identifiserbare og definitive, men heller fungerer som "*directions along which to look*". Vi kan bli mer oppmerksom på, sensitive for og rette oppmerksomheten mot noe, men vi kan ikke presist definere hva vi skal forvente å se eller presist beskrive hva vi ser eller opplever. Grimen peker på 7 områder som "*taus kunnskap*" kan sensitivere i retning av, eller områder som kan være "*directions along which to look*".

Sterkt forkortet dreier det seg om følgende områder:

1. Teoretisk sensitivitet for *modell-imperialisme*. Dette er kanskje det viktigste punktet. Taus kunnskap kan rette oppmerksomheten mot at det er ikke all kunnskap som kan representeres ved hjelp av modeller og presise beskrivelser. Det ligger det mye kunnskap innleiret i handlinger.
2. Begrepet "*taus kunnskap*" kan rette fokus mot kunnskapsetablering som *biprodukt*. Kunnskap er ikke alltid resultat av en aktiv og bevist kunnskapssøking. Mye kunnskapsutvikling skjer ubevisst gjennom handlinger. Kanskje er det også slik at tilegnelse av visse kunnskaper ikke kan gjøres til et direkte mål for våre handlinger. Visse vitenformer kan bare oppstå som biprodukt av å lære oss å utføre handlinger med andre mål. Gled, sinne, spontanitet blir biprodukter av handlinger som vi utfører for å nå visse andre mål.
3. Vi må også kunne stille spørsmålsteget ved den etablerte oppfatningen om *kognitiv hierarkisering* (se for eksempel Blooms taksonomi). Til vanlig blir prinsipper og regler plassert øverst og erfaringer nederst. Det kan godt være at erfaringer,

hendinger og opplevelser spiller en lang større rolle både i tilegnelsen, lagring og anvendelse av kunnskap enn det de hierarkiske modellene forutsetter.

4. Bruken av begrepet "taus kunnskap" vil også virke sensitiviserende overfor betydningen av *førstepersons - erfaringer* som grunnlag for læring og overføring av læring.
5. Det femte området Grimen peker på er "taus kunnskap" som innfallsvinkel til strukturering av *lærings – kontekster og overførings – kontekster for kunnskap*. Han peker på tre poeng som må "undersøkes": For det første: kan kunnskapen artikuleres verbalt eller ikke? For det andre: hvor viktig er første personserfaringer? For det tredje: kan denne kunnskapen kun etableres gjennom handling?
6. Det sjette området der begrepet "taus kunnskap" kan bidra til teoretisk sensitivisering angår spørsmålet om *koherens i handling, tenking, vurdering og persepsjon*.

En vanlig forestilling er at vår atferd er styrt av beviste normer og regler. Grimen sier at det er god grunn til å hevde at mye atferd har rudimentære innslag av slike "regler". Mye atferd kan heller være avhengig av akkumulerte partikulære erfaringer i første person; en eksempelresonnerende aktør. Det vil også være slik at aktørens erfaringer med normene og reglene vil påvirke hvordan aktøren tolker reglen. Det vil da være slik at første personserfaringer vil ha innflytelse på hvordan aktøren selv opplever og tolker normen, noe som i neste omgang vil påvirke atferden til aktøren.

7. Det syvende punktet Grimen fremholder er at taus kunnskap kan ha implikasjoner for hvordan vi skal forstå *grunnlaget for institusjonell organisatorisk identitet og endring*. Begrepet organisasjonskultur kan forstås slik at ulike aktører har hatt partikulære erfaringer som konvergerer på grunn av at de har blitt eksponert for like førstehåndserfaringer.
8. Det siste punktet angår *verdien av taus kunnskap og førstehåndserfaringer*. I både skole og arbeidsliv er det en tendens til å vektlegge det allmenne og teoretiske og se bort fra det partikulære og egenopplevde. Dersom taus kunnskap representerer kunnskapsområder og handlingsområder som er svært viktige, vil en slik utvikling føre til at mye viktig kunnskap forsvinner. En slik utvikling vil også ha konsekvenser for relasjoner mellom mennesker og f.eks. spørsmålet om det teknisk – rasjonelle ved organisasjoner versus kvaliteten på de indre relasjoner.

Dette poenget har etter hvert opptatt mange forfattere. Jeg viser her blant annet til Oscar Öquist's bok *"Tyst erfaringerhet – Om intuisjon og sinnlighet i en teknikpræglad kultur"*.

Vi ser her at forståelsen og bruken av et bestemt begrep kan gjøre oss i bedre stand til å observere og fatte de fenomener en studerer. Men, samtidig er det hele tiden viktig å ha blick for alternative innfallsvinkler og betydninger. Det kan gjøres på mange måter. Det enkleste er å sørge for allerede fra starten av å integrere ulike syn i sitt forskningsopplegg – i mitt tilfelle kan det bety å fokusere på flere betydninger og forståelser av kunnskap og kunnskapsutvikling i organisasjoner. En annen måte er løpende å innføre alternative tolkninger, mens en er i feltet. En kan også gå ut av feltet og spørre seg kritisk – er det slik det forholder seg? I det hele tatt – den vanskelige øvelsen er hele tiden å forholde seg kritisk, søkende og spørrende i forhold til den teoretiske følsomhet som en har utviklet. Faren med å utvikle og ta i bruk teoretisk sensitiviserende begreper slik som *"taus kunnskap"* er at det ikke bare blir *"directions along which to look"*, men blir *"the narrow road to look"*. Det er ikke bestandig så lett å skille mellom forutinntatthet, interesser og følsomhet. En bestemt oppfatning av teorier og begreper kan lett bli de "briller" en betrakter all informasjon gjennom. Som kjent er verden blå dersom du har blå brilleglass. Her kan Maaløe siteres med følgende:

Jeg skal ikke her svare for andre. Men personlig foretrekker jeg fremfor at lade Mig lede af kritisk sans at lade mig lede av begejstring og lyst til at se med forskjellige briller. For så først bageftern at reflektere over følgerne. Altså en bekendelse til en legende åbnende søgen fremfor en konsekvent lukkende. (Maaløe 1996, s. 106)

8. 3 Frem mot en "case study protocoll"

Et eksplorativt integrerende studium vil etter min mening nettopp være egnet til å få frem den åpenhet og nysgjerrighet som bør ligge til grunn for et feltstudium. Det søker bakover og forsøker å bli oppmerksom på det ofte utilstrekkelige teorifundamentet undersøkelsen er tuftet på og fremover der empiriske data blir holdt opp mot teoretiske forventninger til feltet. Dette taler for et design hvor en fra starten av har en velfundert teori som grunnlag, mens en i feltet søker for å arbeide med informantenes orientering som styrende for ens oppmerksomhet.

Forskeren bør derfor starte ut med minimum noen sett av mer eller mindre sammenbundne teser, om forventninger til det empiriske feltet. Det mest optimale vil likevel være at teoriapparatet er så omfattende og velutviklet, at en på forhånd tør beskrive feltet som et minicase eller, ofte nevnt som et *scenario*. Et scenario vil i denne sammenhengen være en a priori forventning om de sammenhenger og data, en ut fra teori og andre forutsetninger forventer vil vise seg i feltet. Det vil være en forsøksvis blanding av teori og forventede resultater fra det empiriske feltet. Hensikten er ikke en ren teoritest, men gir en mulighet til å tenke gjennom mulige teoretiske så vel som praktiske sammenhenger, som kan tjene som en forberedelse til møtet med det empiriske feltet. Ideen er å tydeliggjøre sine forutsetninger slik at en ikke ubevisst lar seg lede og binde av dem. Slik vil et scenario være mer omfattende og mindre bindende en ren klassisk teoritest. Det er mer omfattende da det ofte inneholder flere teoribidrag og kombinasjoner av synssett. Det er mindre bindende i den forstand at møtet med det empiriske feltet skal være søkende og eksplorativt og ikke inkluderende/ekskluderende slik en ren teoritest vil være. Slik vil forskningsprosessen bli som vi tidligere har beskrevet en pendling mellom teoretiske forventninger til feltet, den eksplorative forskningsprosessen, revisjon og nedtegning i en rapport. Slik blir scenariet også en test av oss selv. Hvor åpen og følsom er vi i forhold til våre forventninger og de funn vi erfarer i det empiriske feltet. Maaløe (s. 134) skriver:

" Ideen med at grundlægge feltarbeidet på et a priori scenario er således ikke blot at teste teori, men at teste vort beredskap til at fatte omverdenen du fra vore praktiske og teoretiske forudsætninger. Dvs. det, dermed bliver sat på prøve, er vor teoretiske beherskelse og teoretiske følsomhed som helhed".

En protokoll er en på forhånd utarbeidet, teoretisk begrunnet, praktisk anvisning for gjennomføringen av feltarbeidet. Utarbeidelse av en protokoll er et viktig ledd i arbeidet med å få høyere reliabilitet i feltstudiet. En typisk protokoll vil inneholde:

- oversikt over prosjektet, hovedproblemstillinger
- oversikt over relevant litteratur – teoribidrag
- prosedyrer for kontakten med feltet – hvordan, hvem og når?
- hvordan data skal innhentes, metoder, intervjuguide
- plan for analyse av data
- skisse – disposisjon av forskningsrapporten

En slik protokoll vil først og fremst være en sterk påminning til forskeren hva studien skal fokusere på og for det andre vil selve arbeidet med å frembringe protokollen være en svært nyttig eksersis for forskeren, slik at han/hun kan være best mulig forberedt på de utfordringer feltarbeidet vil bestå av.

I det eksplorative design vil det også være slik at en løpende må revidere sin protokoll, etter hvert som en trenger ned i feltet og begynner å ane hvem aktørene er, hva de gjør, og hvordan de oppfatter seg selv, hverandre og organisasjonen. Forskeren må også løpende reflektere over sine empiriske funn i forhold til den for-forståelse og formulerte forventninger til det empiriske feltet. Slik blir forskingsprosessen dynamisk og spennende – særlig når den underveis hele tiden forankres i den formulerte protokollen for studiet.

9 Møtet med feltet

9.1 Adgang til feltet

Før møtet med feltet må en skaffe seg adgang til feltet! Dette høres muligens banalt ut, men det er ikke sjelden at organisasjoner vegrer seg for å slippe forskere tett innpå seg. Dette skyldes ofte at de er usikre på forskeren og forskerens hensikt med studien. Vil organisasjonen bli "utlevert" og enda verre vil forretningshemmeligheter bli "avslørt" og gjort tilgjengelig for andre. En annen relevant innvending er at dette vil stjele tid og ressurser fra organisasjonens ansatte. Disse innvendingene kan imøtegås ved å ha en så spennende problemstilling at organisasjonen ser seg nytte av studien og ha klare avtaler om håndtering av bedriftshemmeligheter og taushetsplikt. Det anbefales sterkt å inngå en skriftlig avtale som regulerer forholdet mellom organisasjon og forsker. (Se vedlegg 1)

Selvsagt må en slik avtale forankres i "toppen", men det er også viktig å informere og gjøre prosjektet kjent i resten av organisasjonen. Det kan f.eks. gjøres ved å delta på allmøter eller gjennom andre informasjonskanaler i organisasjonen. Prosjektet må også forankres hos avdelingsledere og mellomledere, da det ofte er de som vil være forskerens nøkkelpersoner for den direkte daglige kontakten.

9.2 Forventninger og roller

Som forsker vil en ofte ha knyttet bestemte forventninger og roller til seg fra de ansatte. De mest vanlige oppfatningen er at du er "ledelsens mann" eller "eksperten" som skal løse interne problemer. Slike forventninger må en antakelig lære seg å leve med, men samtidig er det viktig hele tiden å opptre ryddig og profesjonelt og ikke la seg bli "redskap" for verken ledelse eller ansatte. Slik kan etter hvert vinne større og større respekt og fortrolighet hos aktørene i feltet.

Som forsker i feltet kan en innta mange ulike posisjoner og roller. Det er derfor viktig for forskeren å reflektere over hvilke roller han/hun har i forskjellige faser i forskningsprosjektet. Det kan her være nyttig å skille mellom status og rolle (se blant annet Aase 1997, s. 49 – 70). Rolleforventninger er oftest knyttet til uformelle og uskrevne regler for atferd. En slik forventning kan være at en forsker skal opptre seriøst og nøytral og betrakte ting på avstand.

De formaliserte rettigheter og plikter konstituerer de status en person kan inneha. Ved å ha skriftlig tillatelse og ledelsens støtte kan forskeren ha en bestemt status i forhold til feltet. Men det må innrømmes at skillet mellom formelle og uformelle forventninger er vanskelig når forskeren går inn i posisjoner som ikke er regulert på noen sterk måte. I mitt arbeide med Data AS fikk jeg full frihet til å kontakte hvem som helst og på hvilken som helst måte – for å si det litt enkelt.

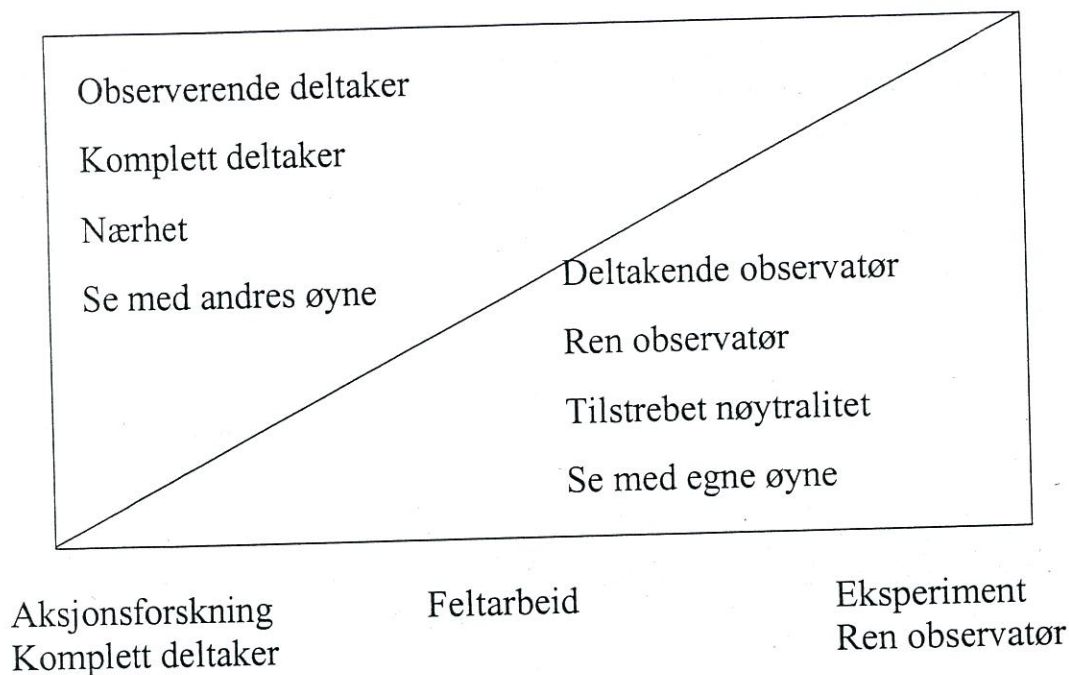
Etter hvert og underveis utvikles det en status som kategorier vi kan plassere ulike posisjoner eller handlingsområder i. Dersom det utvikles en noenlunde fast oppfatning av meg som forsker, snakker vi ofte om en prototype. Men rundt prototypen er det ofte et vist slingringsmonn for hvordan den som går inn i statusen kan opptre i sin personlige og spesifikke rolleutforming av statusen. Status vil derfor i vår forbindelse være forventninger om både formelle og uformelle rettigheter og plikter. Disse konstituerer prototypen. Mens jeg som statusinnehaver står for den praktiske rolleutforming i det "frihetsrommet" som omgir prototypen. En rolle vil derfor dreie seg om den faktiske atferden en person velger å spille ut fra sin status. Slik vil statusen sette visse grenser for mitt handlingsrom som forsker i kontakt med det empiriske feltet. Cato Wadel (1990, s. 72) sier det slik: "*Status er det vi er, rollen er det vi ser*".

Nå vil ikke verken status eller rolle være for evig og alltid. For det første vil en status bli til i en "dynamisk" forhandlingssituasjon mellom forsker og felt. Som forsker kan en ikke tildele seg selv en posisjon, det er mer slik at feltet tildeler forskeren status og posisjon. Ofte kan det være problematiske forskjeller her. Feltet kan ønske å se forskeren som ekspert, rådgiver og konsulent, mens forskeren ønsker å betrakte seg selv som nøytral observatør. Selv om det er feltet som tildeler status, kan forskeren også påvirke sin egen status ved f.eks. å fremprovosere andre typer status. Det kan være hensiktsmessig for feltforskeren å være innom forskjellige typer statuser. Gjennom en slik vandring mellom posisjoner vil observatøren se feltet fra flere innfallsvinkler. Aase (1997) viser imidlertid at ikke alle aktuelle statuser gir tilgang til like gode eller "sanne" bilder. "Allviteren" er for eksempel en som ikke har bruk for å bli informert om noe som helst. Mens "gjesten" får et retusjert og glanset bilde. I alle tilfeller – uavhengig av type status – ser vi at forskerrollen blir "inngjerdet" i andre typer roller. Forskeren kan for eksempel forhandle seg frem til rollen som "likeverdige diskusjonspartner" og omgi sin forskerrolle med denne rollen.

Måseide (1997, s. 70 – 94) mener at å prøve å ha rollen ”nøytral” ofte stenger for nødvendig informasjon fra feltet. Han har foretatt feltstudier i sykehus og etableringen av nær kontakt med et avgrenset antall leger i avdelingen var nødvendig for å få adgang til visse typer informasjon. Kvaliteten av informasjonen du får i et feltarbeid er helt avhengig av kvaliteten av forholdet mellom forsker og informant. Måseide forhandlet seg frem til en status som utelukket kontakt med enkelte grupper i felten, men som samtidig skapte en status som gav spillerom for nærhet til sentrale aktører. Det sentrale her er at forskerens status ikke er noe statisk og noe som er definert fast. Forskernes deltagerstatus er først og fremst en forhandlingssak mellom forskeren og feltet

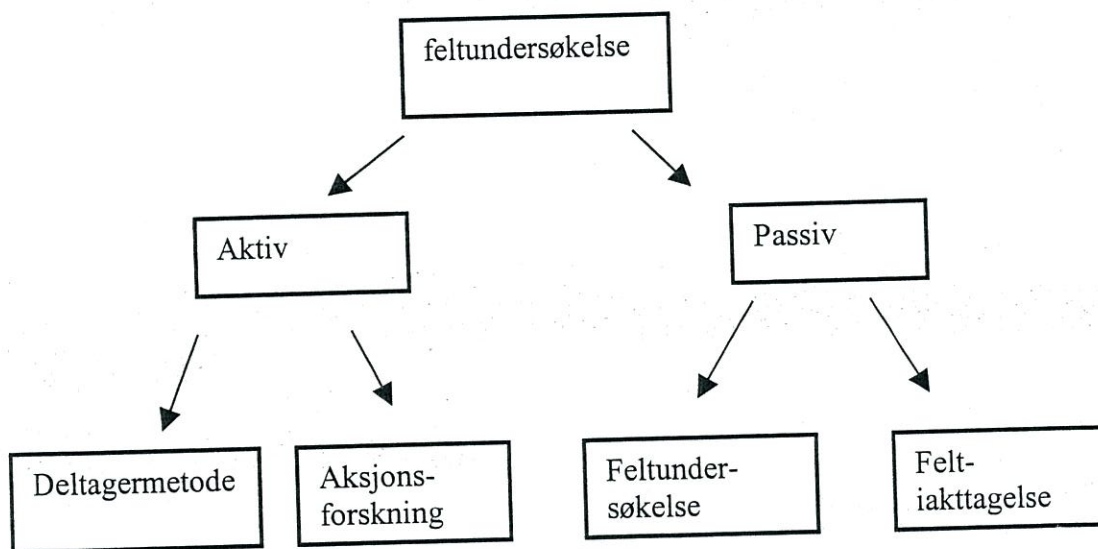
9.3 Deltaker eller observatør

En vanlig problemstilling som ofte blir diskutert i den kvalitative forskningen er forskeren som observatør eller deltaker. Spektret av roller er her stort. Det går fra helt innlemmet, deltakende medlem til ytre, rent iakttagende observatør. Mellom disse ytterpunktene har vi mange varianter.

Figur 5: Mulige roller for feltarbeideren. (Bearbeidet etter Maaløe s. 147)

Lone Karpatschof (1984) har laget en inndeling der hun skiller mellom laboratorieundersøkelser og feltstudier som foregår i naturlige omgivelser.

Figur 6: Ulike typer feltundersøkelser

Ved den aktive feltundersøkelse deltar forskeren aktivt og "levende" i det sosiale feltet, mens i den passive oppholder forskeren seg i feltet kun for å samle inn data. Både den aktive og passive formen har to undertyper. Ved deltagermetoden er som regel forskeren en del av feltet selv, enten som fast ansatt eller i det minste deltidsansatt eller engasjert i det daglige arbeidet i feltet. Typisk er forskeren som tar jobb som renholdsassistent på et hotell for å foreta en case studie av organisasjonskulturen blant de ansatte på hotellet. Ved aksjonsforskning er ofte hensikten å delta i det sosiale feltet for å endre forhold ved feltet. En passiv feltundersøkelse vil ofte være av typen feltintervju, der forskeren stort sett oppholder seg i feltet når han/hun foretar intervjuer. Ved feltiakttagelsen er forskeren diskret eller skjult tilstede for kun å iaktta og ikke påvirke eller handle i feltet.

Avpersonifisert kunnskap

Kvalitativ forskning involverer forskeren på en helt annen måte enn det kvantitativt orienterte prosjektet gjør. I det klassiske eksperimentet stiller forskeren seg utenfor feltet og prøver å observere feltet indirekte gjennom spørreskjema eller andre kvantitative teknikker. Med en slik lav grad av forskerinvolvering i de sosiale forholdene som studeres, vil det være aktuelt å snakke om avpersonifisert kunnskap. Idealet er gjerne den nøytrale og objektive forskeren som ikke vil la sine data bli preget av egen forutsetninger.

Å leve blant data

I den kvalitative forskningen er argumentet motsatt: det kan være faglig vinning ved å involvere forskeren. Forskerens forutforståelse kan nettopp være en forutsetning for innsikt. Gjennom feltarbeidet eksponerer den kvalitativt orienterte forskeren seg på en helt annen måte for deltagerne i feltet og åpner for det uforutbestemte. Feltarbeidet kan derfor ta mange vendinger og omveier som feltarbeideren må ta stilling til og foreta viktige beslutninger. Forskeren må leve "blant data" og ta pulsen på feltet.

Dette krever sterk innlevelsessevne og fleksibilitet. Men denne friheten og fleksibiliteten påkaller også "frihet under ansvar". Forskeren må fremdeles være ansvarlig i sitt arbeide i forhold til sin prosjektbeskrivelse, problemstillinger og antagelser om det empiriske feltet slik det er beskrevet i forskerens protokoll. Slik som figur 7 viser kan graden av involvering være varierende. Mellom ytterpunktene ren observatør og

komplett deltager kan det være nyttig å skille mellom den *deltagende observatør* og *den observerende deltager*. Den deltagende observatør nøyer seg ikke bare med å observere utenfra, men ønsker også å delta og ha interaksjon med feltet gjennom intervjuer, deltagelse på møter og seminarer og ikke minst er forskeren åpen for at feltet kan "belære" forskeren om forutsetninger og oppfatninger som viser seg å være gale. Her må forskeren involvere seg som subjekt og ha en reflekterende holdning til både egne og feltes forutsetninger. Den observerende deltager studerer sitt eget felt og gir unike muligheter til adgang til data og informasjon, som ikke kan skaffes på annen måte. En slik posisjon er selvsagt ikke uproblematisk. Som deltager er en som regel ansvarlig i en eller annen form for at mål og resultater nås og de personlige relasjonene til enkeltmedlemmer og grupper i organisasjonen kan være sterke. Forskerens egen deltagelse innenfra må han derfor observere utenfra. Feltarbeideren er som deltager innenfor. Samtidig er han "utenfra", og kan gis det nødvendige spillerom for uvitenhet og utspørring som gir grunnlag for innsikt. Likevel vil feltarbeidet bestandig by på det "uløselige dilemma" – balansen mellom innenfra opplevelser og utenfra – analysen. Forskeren møter dilemmaet i studier både av sin egen organisasjon og en annen organisasjon. Skillet mellom "oss" og "dem" er ikke bare en geografisk avstand, men mer er analytisk skille

10 Innsamling eller skaping av data?

10.1 Data skapes

I det meste av metodelitteraturen brukes det betegnelsen "datainnsamling" (f.eks. Yin: bruker systematisk begrepet *data collection*). En riktigere betegnelse er muligens dataproduksjon eller data skaping. Bak betegnelsen datainnsamling ligger det et bilde av at data er noe som ligger klart for avhenting – som modne jordbær - i det empiriske feltet. Aase (1997) minner om at poenget ved kvalitative studier er å komme bak scenen. Der er ikke slik at data ligger ferdige bak scenen og venter på å bli samlet in av den dyktige feltarbeideren som har lyktes å komme dit. Data skapes alltid gjennom en fortolkende prosess og fortolkningen ligger ikke der åpent og tilgjengelig som data forskeren kan dra ut i felten og samle inn. Etter å ha diskutert ulike former for datakilder og "datainnsamling" vil jeg i neste runde se på fortolkning av data.

10.2 Ulike datakilder

Grovt regnet er det vanlig å operere med tre primære typer av datakilder:

1. Observasjon – både gjennom åpen og skjult tilstedeværelse
2. Intervju – både strukturerte, halvstrukturerte og åpne samtaler
3. Skriftlige kilder – offisielle dokumenter, møtereferater og mer private nedtegnelser

Yin (1984, s. 79 – 89) opererer med en litt mer finmasket kategori (*six sources of evidence*) som jeg vil omtale litt nærmere:

- documentation
- archival records
- interviews
- direct observation
- participant observation
- physical artifacts

Studier av *skriftlige dokumenter* er som regel relevant i enhver case studie. Typiske slike kilder vil være brev, memorandum, møteplaner og møtereferater, årsmeldinger, regnskapsrapporter, brosjyrer og reklamemateriell og nyhetsbrev og presseomtale av organisasjonen. *Arkivmateriale* kan være kundedatabaser, gamle organisasjonskart, arkitekttegninger og personlige nedtegninger slik som avtalebøker og dagbøker. En hyppig brukt datainnsamlingsmetode er selvsagt *intervjuet*. Det skilles her mellom åpne, halv-strukturerte og strukturerte intervjuer. En slik inndeling tar utgangspunkt i intervjuerens grad av struktur i intervjuet. I hvilken grad styres intervjuet av på forhånd utformede problemstillinger og spørsmål. I det åpne intervjuet leges det opp til en samtale om ulike emner og temaer, men med stor frihet for intervjuer og respondent til å utforme intervjuet underveis. I det halvstrukturerte intervjuet er det preformulert en del sentrale spørsmål - nedfelt som en intervjuguide – som forsiktig styrer intervjuet. Det strukturerte intervjuet ligner på et tradisjonelt spørreskjema med faste og åpne spørsmål som respondenten skal avgi svar til intervjueren. Bruken av semi –strukturert intervju kommer jeg tilbake til litt nedenfor. *Direkte observasjon* og *deltagende observasjon* er to andre muligheter for datainnsamling. Som jeg har beskrevet tidligere kan denne typen datainnsamling ha forskjellig karakter, det å være deltager kan være så mangt, likedan er det ulike roller en observatør kan ha. En siste metode er å studere fysiske artefakter. Det kan være arkitektur, kunst, utsmykning eller fysiske produkter som organisasjonen leverer.

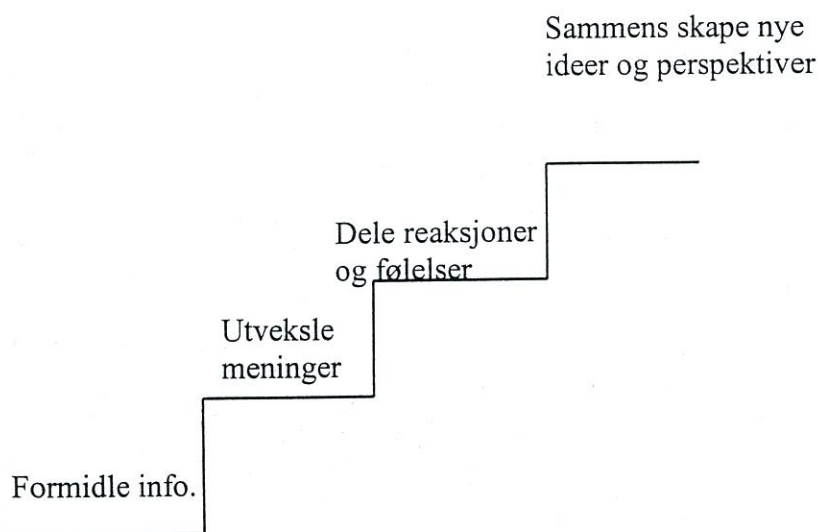
10.3 Det semi – strukturerte intervjuet

I min studie av Data AS benyttet jeg først og fremst denne datainnsamlingsmetoden. Det ser også ut til å være en svært hyppig brukt kvalitativ metode. Jeg vil derfor vie denne noe plass.

Innledende betraktninger – den gode samtale

Et godt intervju må verken forveksles med en terapeutisk samtale eller en demagogisk forestilling der en forsøker å overtale en annen person om ens egne fortreffelige synspunkter. Hovedhensikten er å lede en selv og den andre til større innsikt og forståelse. Det er en bevisst søking for å få den andre til å knytte personlighet, erfaringer, bakgrunn, innsikt og forståelse til de forskningsmessige spørsmål som står i sentrum for prosjektet.

Forskningsintervjuet må derfor være dialogpreget, der målet med intervjuet må være det styrende. Slik kan intervjuet få noe forskjellig karakter ut i fra hva som er hovedhensikten. Det er betydelig forskjell mellom det å innhente informasjon og det å skape nye ideer og perspektiver sammens. I sjelden vil også et intervju ha flere målsettinger. Første del kan inneholde en ren faktainnsamling, men andre del er mer åpent der utviding av ulike perspektiver er hovedhensikten.

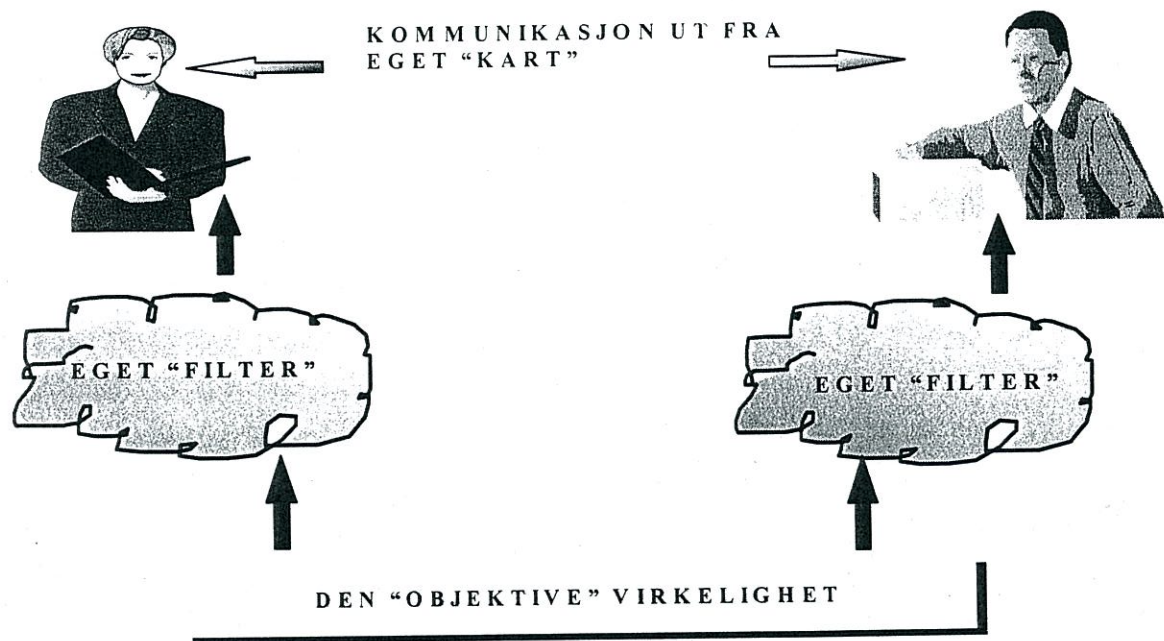
Figur 7: Målsetting med samtalen

Det hele må foregå på den intervjuedes premisser, men samtidig må vi som er intervjuere, ha våre forskningsmessige spørsmål i bakhodet. Samtalen må foregå på begges premisser, der vi begge forsøker å nå frem til avklaring. Maaløe (s. 181) sier om dette:

Forskningsintervjuet vil derfor, når det er best, være præget af gensidighet, men ikke af lighed. Informanten ledes til at udtale sig frit på sine egne præmisser, dels 1) om forhold intervieweren ifølge sin protokoll ønsker at blive oplyst om, dels 2) forhold der åpner for større hidtil uanede indsigter for interviewer og måske endog den interviewede selv”.

Et god gjennomført intervju har de samme kvalitetene som ”den gode samtale”, som en utviklende dialog der begge samtaleparter aktivt går inn for å sette seg inn i hverandres oppfatninger, erfaringer og livsverdener. Når vi kommuniserer med andre har vi hele tiden vår egen bakgrunn, erfaringer, meninger, forutsetninger og forventninger som bakgrunn. Dette styrer og ”filtrerer” vår kommunikasjon.

I forskningsmessig sammenheng er det derfor viktig å komme bak dette filteret for å prøve å avdekke "virkeligheten". Det som sies må fortolkes og analyseres og vi må være villig til å sette kritisk søkelys på egne oppfatninger og forventninger.

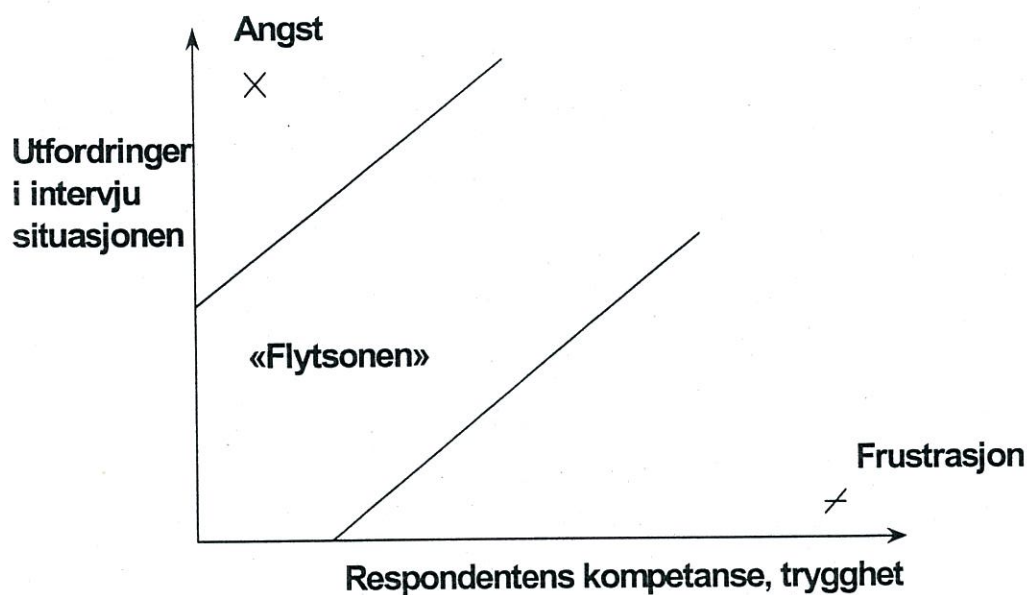

Figur 8: Overflate og grunn nivå i kommunikasjonen

En slik innlevelse kan skje ved at både intervjuer og informant reflekterer over hva som skjer, hva er det den andre søker etter etc. Oppmerksomheten må ikke bare rettes mot det som skjer, blir sagt på overflaten, men en må søke bak det uttalte og ikke bare være opptatt av "her – og – nå. Dette er krevende. Intervjueren må slik på en gang 1) leve og være med i intervjuet, 2) stå ved siden av og iaktta både ord og stemninger, 3) trekke tråder mellom nået og det øvrige feltarbeidet og komplementære mønstre og 4) se intervjuets dialog med basis i egen forståelse og prøve og trenge bak den andres forståelse.

Slik kan et godt gjennomført intervju ha mye til felles med et lagspill. Gjennom å gi hverandre gode pasninger kan en utvikle hverandres ferdigheter. Ved å utvikle et godt samspillmønster utvikles også forståelse for hverandre og gjensidig tillit. Slik kan vi i intervjuet "spille hverandre gode".

Det er også viktig å utfordre respondenten i intervjuet. En vanlig feil er at spørsmålene blir for overfladiske og banale. Den intervjuede taper fort interessen og får en følelse av at dette er spill av tid. Går intervjueren for "krast" frem med vanskelig og provoserende spørsmål vil det imidlertid kunne føre til bekymring og angst i intervjusituasjonen. En god flyt i intervjuet får en som regel ved en varsom progresjon og ved å iaktta reaksjoner hos den intervjuede på de ulike spørsmål. Med en slik fremgangsmåte kan en som regel "presse" intervjuet inn på til dels "vanskelige" områder. Det blir som i en god tango, det skal være en som fører, men den som fører må være var for signaler fra sin partner. Figuren nedenfor illustrerer poenget med å holde intervjuet inn i flytsonen, der en tilstreber en lydhørhet for de opplevelser ulike spørsmål og samtaleområder skaper.

Figur 9: Hold deg selv og respondenten i "flytsonen"

Blir spørsmålene for mange og vanskelige vil respondenten ofte bli utrygg. På den andre siden så vil en for enkel og triviell intervjusituasjon by på for lite med utfordringer. Resultatet blir ofte kjedsomhet og frustrasjon i hele intervjusituasjonen. Poenget er å balansere mellom utfordringer og trygghet.

10.4 Planlegging av feltintervjuet

Ting tar tid. Slik er det også med feltstudier. Etter å ha etablert kontakt med og fått tilgang til det empiriske feltet, må en i samarbeid med feltet lage en arbeidsplan. Den bør inneholde en grovskisse over hvem som skal intervjues, når det skal skje og andre praktiske forhold rundt intervjuet, slik som båndopptaker og utskrivning av intervjuene.

Selvsagt finnes det ikke noe eksakt svar på hvor mange som skal intervjues. Feltstudiet er i utgangspunktet mer åpnet enn f.eks. spørreskjemaundersøkelser der en på forhånd har definert antall og utvalg av respondenter. De første intervjuene kan med fordel brukes til å bli kjent med feltet, en slags pilotstudie som kan gi verdifull informasjon og tips til det videre feltstudium. Det er derfor viktig å stoppe opp en liten periode etter de første 3 – 5 intervjuer og gå gjennom dem, evt. revidere intervjuguiden før en går videre.

Det må være problemstillingene og feltes betingelser som er avgjørende for hvor mange som skal intervjues. Dette er selvsagt vanskelig å avgjøre, men når følelsen er sterk av at dette har en hørt før, så kan det bety at en slags metning er nådd. Det er derfor viktig å stoppe opp underveis og reflektere på om når den første fornemmelse av helhet begynner å tone frem.. Å gå videre med flere intervjuer vil da muligens bringe lite tilbake i forhold til det arbeidet det krever.

Kvalitet og ikke kvantitet er avgjørende for hvor mange som skal intervjues. Men hvem er informanter som kan gi gode kvalitative data? Dette vet vi ikke som regel før en har foretatt intervjuet. En måte å foreta utvalg av respondenter på er å sørge for å ha med komplementære datakilder gjennom en såkalt triangulering. Det vil si å "peile inn" sin problemstilling fra ulike hold. I mitt tilfelle var hovedproblemstillingen kunnskapsutvikling og kunnskapsspredning i produktutviklingsavdelingen i Data AS. Denne avdelingen består av tre enheter: multimedia, forfatter og programmering. Respondenter fra disse enhetene vil sannsynligvis ha forskjellige historier å fortelle. Likedan vil respondenter fra andre avdelinger salg, marked og administrasjon ha sine synspunkter på produktutviklingsavdelingen. Likedan vil eksterne kunder kunne ha formeninger om svakheter og styrker ved produktene hos Data AS. Ut fra dette kan følgende gjøres for å sikre større validitet for data:

- 1) Skaff deg utsagn fra parter, som er direkte involvert i en hendelse, et prosjekt eller arbeider direkte i det feltet som er din undersøkelseskjerne
- 2) Skaff deg utsagn fra en tredjepart, som er utenfor, men nær nok til de involverte parter til at de i tidens løp har kunnet dannet seg en formening om de sentrale hendelser og aktører i ditt prosjekt

Det kan også være nyttig å tenke gjennom ulike kategorier av informanter og svakheter og styrker ved disse. Følgende tabell skulle gi en indikasjon på mulige kategorier og svakheter/styrker ved dem (bearbeidet etter Maaløe).

Type informant	Styrke	Svakhet
Ledende nøkkelpersoner	Står sentralt når det gjelder beslutninger, kan gi prosjektet internt legitimitet	Kan ha skjulte agendaer, holder tilbake informasjon, kan legge for sterke føringer i intervjuet
Nytilsatte	Kan gi innsikt i hvordan nytilsatte blir møtt, kan gi info. Om kulturelle særtrekk ved organisasjonen, ofte åpne	Kan gi ukorrekt informasjon basert på et tilfeldig førsteinntrykk,
Medarbeidere i ulike prosjekter	Stor innsikt i hva som skjer i sitt "eget" prosjekt, kunnskaper om tidligere prosjekter	Fare for å dra frem egen positive erfaringer, vil negative erfaringer komme frem?
Personer som nylig er blitt forfremmet	Kjenner organisasjonen fra ulike ståsted og nivåer, kan si noe om hva organisasjonen belønner	Forfremmelsen kan være basert på andre forhold enn det de tror. Opptatt av egen "fotreffelighet".
Spontane kontakter	Kan gi verdifull og uventet informasjon som du ikke har tenkt på, kan utvide forskningsperspektivet	Kan skape forventninger at du skal gjøre noe med de problemer som blir nevnt til deg

"Bråkmakerne"	Kan gi innsikt i hvordan forhold oppleves og fortolkes svært forskjellig fra individ til individ, gir innsikt i mange "indre drama"	Kan bli for subjektive innspill, vansker med fortolkningen
Ytre observatører	Kan si noe om hvordan organisasjonen oppleves av andre	Vanker med åpenhet pga. avhengighetsforhold

Tabell 6. Styrker og svakheter ved ulike kategorier av informanter

10.5 Gjennomføring av intervjuet

Grunnlaget for det halv-strukturerte intervjuet er selvsagt en gjennomtenkt spørre guide. Hva er det jeg ønsker å spørre om og i hvilken rekkefølge skal jeg stille spørsmålene. Spørreguiden er kun et rammeverk, et utgangspunkt for samtalen. Den må bruke med omhu og stor fleksibilitet i hvert tilfelle. En typisk guide vil sjelden være mer enn en A-4 side med om lag 10 spørsmål eller emner som ønskes berørt i intervjuet. Dette er ofte utgangspunktet. Den må revideres underveis og vektleggingen av de ulike spørsmålene vil også variere. Det var også viktig å kunne forfølge innspill og svar fra respondenten underveis. Slik kunne rekkefølgen på temaene endre seg og det kunne komme inn nye tema. Det viser seg også å være nyttig å høre gjennom intervjuene før en går i gang med en nye intervjurunde. Det gir nyttig informasjon og tips til spørsmål og fremgangsmåter i intervjuet. En typisk intervjurunde bestod derfor for meg av 2 – 4 intervjuer på 1 dag der jeg brukte deler av neste dag til å gå gjennom intervjuene på nytt. Slik ble det foretatt en løpende "minirevisjon" av spørreguiden. Slik ble også feltarbeidet, som det skrider frem og protokollen revideres og utdypes, i seg selv bli veiledende for hvilke spørsmål som kommer i fokus og hvem en ønsker å samtale med.

På oppdagelsesreise

Å arbeide med et casestudie i det eksplorativt – integrative paradigme vil bety å være på oppdagelsesreise. Hvert intervju må sees i sammenheng med hverandre. Feltarbeidet skaffer oss byggesteinene til det vi senere kan fortelle. Derfor må vi gjøre oss de største anstrengelser for i tide å få data som vi kan bearbeide senere. Etter som felt- og analysearbeidet skrider frem vil det som regel skifte karakter. Den første fasen er ofte generell og har som hovedhensikt å bli kjent med feltet og gi en oversikt for å gå videre etter. Etterhvert blir både intervjuene og analysen mer fokuserende på delemner og deler av feltet. Innsnevringen kan fortsette og slik kan denne delen av studiet bli relativt selektivt. En slik innsnevring er som regel ikke gitt på forhånd, men er resultat av å være "lydhør" for de signaler feltet gir.

Bruken av båndopptaker

Det anbefales å ta opp intervjuene på bånd. Intervjueren kan da konsentrere seg om dialogen og få maksimalt ut av intervjusituasjonen. Båndet kan så spilles av i ettertid og en kan få skrevet ned eksakt det som ble sagt. Selvsagt må en ha den intervjuedes tillatelse til et slikt opptak, noe som regel går greit. Særlig når en presiserer at evt. sitater som blir brukt skal kunne gjennomleses av informanten.

Fra det kjente til det ukjente

Et godt gjennomført intervju vil ofte gå fra det kjente til det ukjente og tilbake til det kjente igjen. Det er viktig å begynne nøytralt og noe som er kjent for informanten. En god måte å starte på er som regel å be den intervjuede om å fortelle om sitt arbeid og sine hovedoppgaver. Med basis i dette kan en forsiktig begynne å nærme seg temaer/spørsmål som kan være litt vanskeligere å forholde seg til. Det kan være samarbeidsforhold, ledelsesproblematikk eller en konkrete forhold til andre enkeltpersoner på egen arbeidsplass. Det er viktig å avslutte intervjuet på en god måte ved at f.eks. respondenten fritt får komme med noen kommentarer eller synspunkter på det som er sagt i intervjuet eller kan få si hvordan han/hun har opplevd selve intervjusituasjonen. En tommelfingerregel er at de første 10 – 15 min så er intervjuet styrt av selve intervjuguiden, mens de neste 20 – 30 min kan være styrt av de svar og temaer som ser ut til å fenge respondenten mest.

10. 6 Kunsten å lytte

I intervjuet må intervjueren først og fremst spille annenfiolin og beherske den vanskelige øvelsen lytting. Det er mange former for lytting. Den enkleste kan vi kalle for *passiv lytting*. Det er kort og godt å holde munn og la de andre få si det de ønsker å si. Følg med, hør etter, prøv å forstå. Ved *inviterende* lytting viser lytteren både verbale og nonverbale tegn på sin interesse for den andre. Slike tegn vil bli oppfattet til å meddele seg videre. Uttrykk som: *jeg forstår, hmm, det var interessant, åhh...* vil invitere til videre dialog. Også ansiktsuttrykk og kroppsholdning virker inn på fortelleren. Når samtalen går i stå, kreves det med aktive invitasjoner: *dette hø interessant ut, vil du si mer, fortell om det, fortell alt fra starten av, dette høres ut til å være viktig for deg*. Med *aktiv lytting* menes at lytteren hele tiden arbeider med den informasjon han får: Hva mener problemstilleren med det han sier nå? Hvordan stemmer det overens med hva han sa for en stund siden? Kan det også være på denne måten? Aktiv lytting vil si å forsøke å hjelpe den som snakker, til bedre å gi uttrykk for meninger, følelser og behov, d.v.s. få et klarere bilde av sin situasjon. Den som lytter aktivt, unngår å gi tilbake noen vurdering, mening analyse eller velmenende råd. En slik lytting kan skje ved å prøve å reformulere manifest eller presentert innhold, dvs. tanker og følelser. Det er å speile tilbake, som et ekko, det taleren har sagt: *Altså, er det slik å forstå at du mener at..., du opplever altså at..* Nøkkelen til denne typen atferd, og til aktiv lytting i det hele tatt, er at en må høre riktig godt etter hva den andre sier. Hvis vi bruker den tiden som den andre snakker til å tenke på hva vi selv skal si når det blir vår tur, eller lager mentale evalueringer og kritiske kommentarer, har vi en tendens til å ikke høre så godt etter at vi er i stand til å reformulere skikkelig. På dette nivået ligger vekten på det *manifeste* eller presenterte innholdet, det som blir uttrykkelig kommunisert verbalt og/eller ikke verbalt. Jo mer direkte innholdet er -- og folk er som regel mindre direkte når det gjelder følelser enn tanker -- jo viktigere blir de følgende to aktiv -- lyttingsferdigheter. Gjenspeiling av *følgene* og gjenspeiling av *følelser*. Gjenspeiling av *følgene* krever at du går lenger enn det manifeste innholdet av det den andre sier. Du indikerer forståelse av hvor innholdet leder hen. Det kan du gjøre i form av å bygge på eller utdype den andres ideer, mens du bruker vendinger som: *"Det vil kanskje føre til, betyr det at.."*. Det er viktig når en gjenspeiler et innhold, at en lar den som snakker kontrollere samtalen. Den skal ikke brukes til å endre synspunkter, meninger eller oppfatninger som den andre har.

Hensikten er ikke å overgå den andre ved å vise hvor flink du selv er. Hvis denne teknikken anvendes oppriktig for å hjelpe taleren, så formidler den meget sterkt at lytteren virkelig både har hørt og forstått retningen av hans/hennes tenkning. Gjenspeiling av følelser går enda dypere enn det åpne følelsesinnholdet i det som blir sagt. Det bringer frem i lyset noen av de underliggende følelsen, holdningene, oppfatningene og verdiene som påvirker taleren til å uttale seg på nettopp denne måten. En forsøker å legge vekt på, sette seg selv inn i og erfare hvordan det føles å være i talerens situasjon. Deretter uttrykker lytteren forsøksvis disse følelsene i vendinger som: "Hvis det hadde hendt meg, hadde jeg blitt bekymret", "Det må være flott å kunne greie dette". Det er også nyttig å la en pause være en pause, og ikke hele tiden presse på med nye spørsmål. Pauser gir anledning til refleksjon både for intervjueren og respondenten. Etter en slik pause kan ofte respondenten fortsette sitt resonnement, noe som kan gi verdifull tilleggsinformasjon. Selve klimaet og atmosfæren under intervjuet vil være svært avgjørende for mengden og kvaliteten på data vi får i intervjuet. Gibb (1960) har gitt et verdifullt bidrag til forståelsen av dette. Han skjelner mellom "støtteklime" og "forsvarsklima". Et forsvarsklima skapes først og fremst ved hele tiden å vurdere, prøve på kontroll av andre, spørre "strategisk og lurt" og vise en overlegen og skråsikker holdning. Et støtteklime oppnås ved å være nøytralt beskrivende, vise spontanitet, innlevelse, jevnbyrdighet og ikke minst gjennom en prøvende holdning. Et støtteklime vil være nødvendig for å få til den åpne dialogen som feltstudiet er avhengig av. Vi ser at det kan vi nærme oss ved å først og fremst selv å være åpen og lyttende. Det motsatte vil skje dersom vi er ute etter å bevise at vi kan mye, at som forsker så er vi overlegen det feltet vi skal studere og vi er opptatt av egne meninger og synspunkter.

11 Analyse av data

11.1 Kunst eller teknikk?

Det mest spennende, og vanskeligste, ved feltstudier er som regel analyse og tolkning av datamateriale. Det er lett å si seg enig med Yin (1984, s. 99) i følgende betraktning:

"The analysis of case study evidence is one of the least developed and most difficult aspects of doing case studies".

Mange vil nok hevde at her er det mer snakk om en kunst og ikke en teknisk ferdighet som er avgjørende. Selv om inspirasjon, teft, oppfinnsomhet og kreativitet er viktige egenskaper, så må ikke det virke for skremmende for å gå i gang. Det må heller ikke brukes som argument mot å planlegge og arbeide systematisk med de innsamlede data. Det er nemlig mulig å formulere en del hensyn, utfordringer og valgmuligheter som en bør ha et gjennomtenkt forhold til. Som en del andre faglige og skjønnspregede ferdigheter handler det om en kombinasjon av teoretisk forståelse og praktisk fortrolighet som må øves opp over tid.

Den enkleste tolkningen er selvsagt å ta de intervjuedes posisjon og gjenta deres selvforståelse av det fenomen som studeres. Det vil være en sammenfatning av meningen i de intervjuedes uttalelser og ut fra deres eget synspunkt. Et annet tolkningsnivå er det Kvale (1984) kaller *Common sense*. Tolkningen kan her dra inn en noe bredere forståelsesramme enn de intervjuedes synspunkter. Her kan det "leses litt mellom linjene" og mer allmenne synspunkter på f.eks. temaet organisasjonslæring kan dras inn for å kommentere de intervjuedes synspunkter.

Jeg vil videre i denne fremstillingen se på tre litt ulike, men ikke gjensidig utelukkende, innfallsvinkler til dataanalysen (Leiulfstrud og Hvinden 1996; Yin 1984; Aase 1997; Kvale 1984)

- utgangspunkt i teoretiske forventninger til feltet
- tolkning av data som ordning av enkeltelementer
- tolkning av data som søking etter helhet

11. 2 Teoretiske forventninger til feltet

Jeg har tidligere beskrevet og drøftet hvordan er tentativt forsøker å bake inn visse teoretiske forventninger til feltet i en casestudie protokoll. I valg av problemstilling ligger det jo allerede en antydning av det teoretiske felt som kan være spesielt interessant. I mitt "case" var det kunnskapsutvikling, kunnskapsoverføring og forholdet mellom taus og eksplisitt kunnskap som var det teoretiske perspektivet. I teorien vil det ofte være utviklet begreper og kategorier som kan brukes som sentrale analytiske redskaper. En slik fremgangsmåte er typisk for opplegg som er en ren teoritest. I mitt tilfelle var ikke intensjonen å foreta noen teoritest av operasjonaliserte begreper, men snarere å se på og prøve å beskrive noen sentrale prosesser bak kunnskapsutvikling. Men brukt med omhu vil likevel begreper og kategorier være gode redskaper i feltstudier som har analytisk generalisering som siktemål. Vi kan bruke begreper og kategorier til å "gripe om" hendelser, den kan da gjøres mer fattbar og forståelig. For forskeren skapes mening ved at observasjoner og utsagn koples til begreper. Wadel (1991) uttrykker det med denne "formelen": *Observasjon + begrep = data. Data er berepsetet observasjon*. Fordelen med å ha en protokoll og en intervjuguide som delvis er styrt av teoretiske forventninger til feltet er at det er mulig å være noe forberedt på forhånd. Men ikke mer forberedt enn at forskeren klarer å vise både intuisjon og fleksibilitet i gjennomføringen av intervjuet og tolkningen av data etterpå. Da kan de dukke opp mønstre og sammenhenger som en på forhånd ikke hadde forventet. Å være for tro mot det teoretiske perspektivet er ofte et mindre problem enn lysten til å forlate perspektivet. Ved gjennomføring av intervjuene og ikke minst ved første gjennomlesning kan følelsen av kaos og frustrasjon være betydelig. Møtet med en gjenstridig sosial virkelighet kan ofte føre frem tanker om å forlate opprinnelige teoretiske innfallsvinkler og/eller problemstillinger. Selvsagt bør en ikke holde på opprinnelige perspektiver som en trassreaksjon, men samtidig er det viktig å vise utholdenhet og stahet overfor disse utfordringene.

En vanlig måte å møte det ustrukturerte materialet som intervjuene består av er å "kode", notere i margin visse typer eller kategorier av atferd. Disse kan samles og sammenlignes: gir de uttrykk for det samme, hvor kommer forskjellen til syne, hvem representerer de ulike utsagnene, er det mønster eller sammenhenger i utsagnene? I denne typen kategorisering kan teoretiske begreper og kategorier være til hjelp for å få en viss struktur på datamassen.

Gjennom en slik fremgangsmåte kan forskeren bli i stand til å fokusere oppmerksomheten på ett delaspekt eller tema av gangen. I neste omgang vil forskeren kunne at for seg sammenhenger mellom to eller flere delaspekter. I praksis vil mange først foreta en beskrivende koding for å få en bedre oversikt over dataene, og dernest, etter hvert som analysen skrider frem, eventuelt en eller flere teoretiske koder. I stedet for den relativt primitive, men enkle, noteringen i margin kan en i dag ta i bruk ulike PC baserte dataanalyseprogrammer som kan gå gjennom store mengder med ustrukturert materiale.

11. 3 Ordning av enkeltelementer

Denne fremgangsmåten er en videreføring av metodikk brukt i de mer teoritestende oppleggene. Også her prøver en å ordne materialet med stikkord og koder. Forskjellen her er først og fremst at her søkes det ikke etter forhåndsdefinerte kategorier eller begreper. De typisk teoritestende oppleggene har i utgangspunktet en forventning til hvordan det ferdige bildet skal se ut. Forskjellen er at i de mer åpne oppleggene så prøver en å ordne de ulike elementene i mulige mønster. En fester oppmerksomheten om de minste "naturlige" elementene og søker å samle dem som synes å høre best sammen i litt større biter. I neste omgang søker en å finne måter som også disse litt større bitene kan knyttes sammen på. En håper at "puslespillet

" til slutt vil gå opp, at det vil fremstå en samlet struktur.

11. 4 Søking etter helhet

Å begynne med helt blanke kort i en kvalitativ analyse vil ofte bli for springende og tilfeldig. Forskeren bør nok i det minste ha en bærende ide eller en metafor. Det er en slik ide som kan gi retning til framlegging og drøfting av de enkelte dataelementer. Det er selvsagt vanskelig på forhånd å planlegge hva denne ideen vil være, eller hvordan den vil melde seg. Den kan komme sakte men sikkert eller mer plutselig som en "a-ha opplevelse". En god ide er å prøve ut ideer og assosiasjoner mot kolleger eller veileder. Dersom konturene av en bærende ide begynner å tre frem er det viktig å ta fatt på dataene på nytt. I hvilken grad gir dataene støtte og motforestillinger til ideen? Er den bærende ideen robust nok i forhold til variasjonen av data?

Leiulfsrud og Hvinden bruker analogien *fikserbilde* når de skal beskrive hvordan en skal lete etter mer overordnede mønstre, strukturer og – helst – bærende ideer eller metaforer. Å tenke i bilder og metaforer kan gi nytt liv til dataene slik at de ikke blir en slavisk lesing av tekst uten mening og indre sammenheng. Nærmest uavhengig av hva slags materiale som analyseres, ligger det alltid en utfordring i å synliggjøre de mindre åpenbare og underliggende bilder eller metaforer som finnes i materialet. Uttrykket fikserbilder er hentet fra psykologien, der vi ved første blick ser ett motiv, f.eks en gammel heks og etter en stund et annet, en ung vakker kvinne. I riktig vellykkede fikserbilder er det mulig å finne mer eller mindre samme byggeklosser i begge motivene. Et hovedpoeng er at vi aldri kan se mer enn et motiv av gangen. Bildene forutsetter hverandre, men det er umulig å se begge motivene samtidig. Fikserbildeanalogien kan brukes til å arbeide med ulike perspektiver ved siden av hverandre. Data kan sees fra ulike perspektiver og sammenfall og motsetninger kan vise seg. Bilder og perspektiver kan kombineres, men styrken er kanskje det at en kan veksle mellom perspektivene og hele tiden kanskje oppdage noe nytt.

11.5 Praktiske råd

Det er ofte nyttig at utskrivning av resultatene også skjer som en veksling mellom helhet og del. De indre bildene, de metaforer og helheter vi vil bruke bør nedtegnes før vi går videre på analysen av delene, vårt datamateriale. I utskrivningen bør en begrense antall hovedtemaer, konkretisere dem, understøtte og levendegjøre dem med de empiriske funnene som forskeren gjengir og oppsummerer. En vanlig feil er at forskeren ikke ser skogen for bare trær og vinkler materialet på en måte som gjør at leseren ikke drukner i detaljer og mister helhetsbildet. Med utgangspunkt i Yin (1984) og Leiulfsrud og Hvinden (1996) kan følgende praktiske råd være nyttige:

1. Se etter hovedmønstre og dominerende trender i materialet. Hva går igjen?
2. I hvilken grad er iakttakelsene sammenlignbare med teoretiske forventninger og annen empiri på feltet?
3. Let etter kontraster i materialet. I hvilken grad synliggjør mønstrene empiriske kontraster i materialet? Hvordan stemmer dette overens med det vi forventet på forhånd?

4. Let etter ambivalens, tvetydigheter og spenninger. Entydigheten er slik ikke noen målsetting. At empirien ikke er logisk sammenhengende, er i seg selv et viktig resultat og en stor utfordring for forskeren.
5. Ta vare på ad-hoc-iakttagelser. Mange ganger dukker det opp iakttagelser og hendinger som vi ikke lette etter, forventet eller ikke kan plassere i forhold til resten av materialet. Disse må tas som en utfordring og analyseres grundig, de kan gi sporen til nye analysemuligheter.

12 Fra analyse til rapport

12.1 En skapende prosess

Forskjellen mellom kvantitative og kvalitative forskningsopplegg kommer også til syne når endelig rapport skal utformes. De kvantitative oppleggene er ofte svært standardiserte og svært oppskriftsmessig, slik som f.eks Kerlinger (1973, s. 694) fremstiller det: *"The structure of the research report is simple. It is almost the same as the structure of the research itself: the problem, the methodology, the results"*.

Yin (1984, s. 121) sier imidlertid om den kvalitative casestudie rapporten: *"The case study report does not follow any stereotypic form, such as a journal article in psychology. Moreover, the report need not be in written form only. Because of this uncertain nature, researchers who do not like to compose probably should not do case studies"*.

I tråd med Yins formuleringer vil de fleste kvalitative forskere (Fuglestad 1997; van Manen 1988; Brox 1990, Maaløe 1996; Andersen, Borum, Kristensen og Karnøe 1992) uttrykke skriveprosessen av rapport som en skapende og kreativ prosess og ikke en lineær og systematisk fremstilling. Det er viktig å se skriveprosessen som en integrert og viktig del av forskningsprosessen, slik som van Manen påpeker (gjengitt hos Fuglestad s. 240).

- skriveprosessen hjelper oss til å få analytisk distanse til det vi skriver om, samtidig som det fører oss nærmere det vi vet om fenomenet
- skriveprosessen hjelper oss til å skille mellom teori og praksis, og kan gi gode teorier tilbake
- gjennom skriveprosessen abstraherer vi livserfaringene våre, og samtidig hjelper det oss til å konkretisere vår forståelse av disse erfaringene
- gjennom skriveprosessen øver vi opp evnen til å se, og evnen til å formidle noe til andre

12.2 Begynnervansker

Forskning er en besværlig prosess, og ikke minst skriveprosessen. De fleste har nok opplevd relativt sterke avvergemekanismer når en skal begynne å forfatte rapporten.

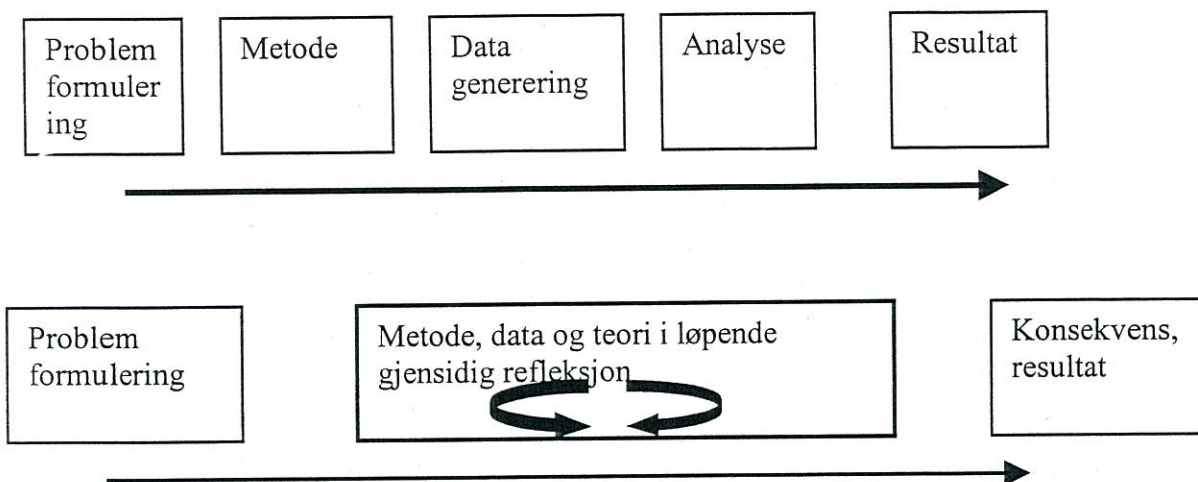
Det kan skyldes mange forhold. For det første krever det relativt mye omstilling når en skal ta fatt på skriveingen. En må løsrive seg mentalt og fysisk fra feltarbeidet, undervisningen og alle administrative gjøremål. En annen opplevelse er ofte at resultatene av dataanalysen ikke på noen måte svarer til forventningene. Hva skal jeg skrive om??? Slik vil misforholdet mellom resultat og forventninger ofte i innledningen være en hemske. Det er derfor viktig å se skriveingen som en integrert del av datainnsamling og dataanalyse og se på skriveingen som en kontinuerlig læreprosess. Å drive samfunnsforskning er å skrive. Kunnskapen blir til gjennom skriveingen. Skriveing påkaller også selvdisiplin og forpliktende tidsfrister, det kan være relativt svakt utviklet hos mange akademikere som lever under stor grad av frihet. Problemet er ofte ikke mangel på tid, men tidsfristene. Kvale (1984, s. 55 – 57) har på en treffende måte skissert den besværlige forskningsprosessen slik:

1. Den antipositivistiske entusiasme. Nå skal det lages virkelighetsnær forskning
2. Den intervjuiterende engasjementsfase. Forskeren strør rundt seg med det han oppfatter som treffende sitater fra intervjuene.
3. Den arbeidende stillhetsfase. Nå skal det arbeides og skrives.
4. De aggressive stillhetsfase. Det arbeides fremdeles. Men kaos, stress og tidsfrister er plagende.
5. Den avsluttende resignasjonsfase. Hva kan jeg skrive om?
6. Redde hva som reddes kan. Kanskje blir det en liten artikkel eller hva med en mini arbeidsrapport?

Begynn tidlig

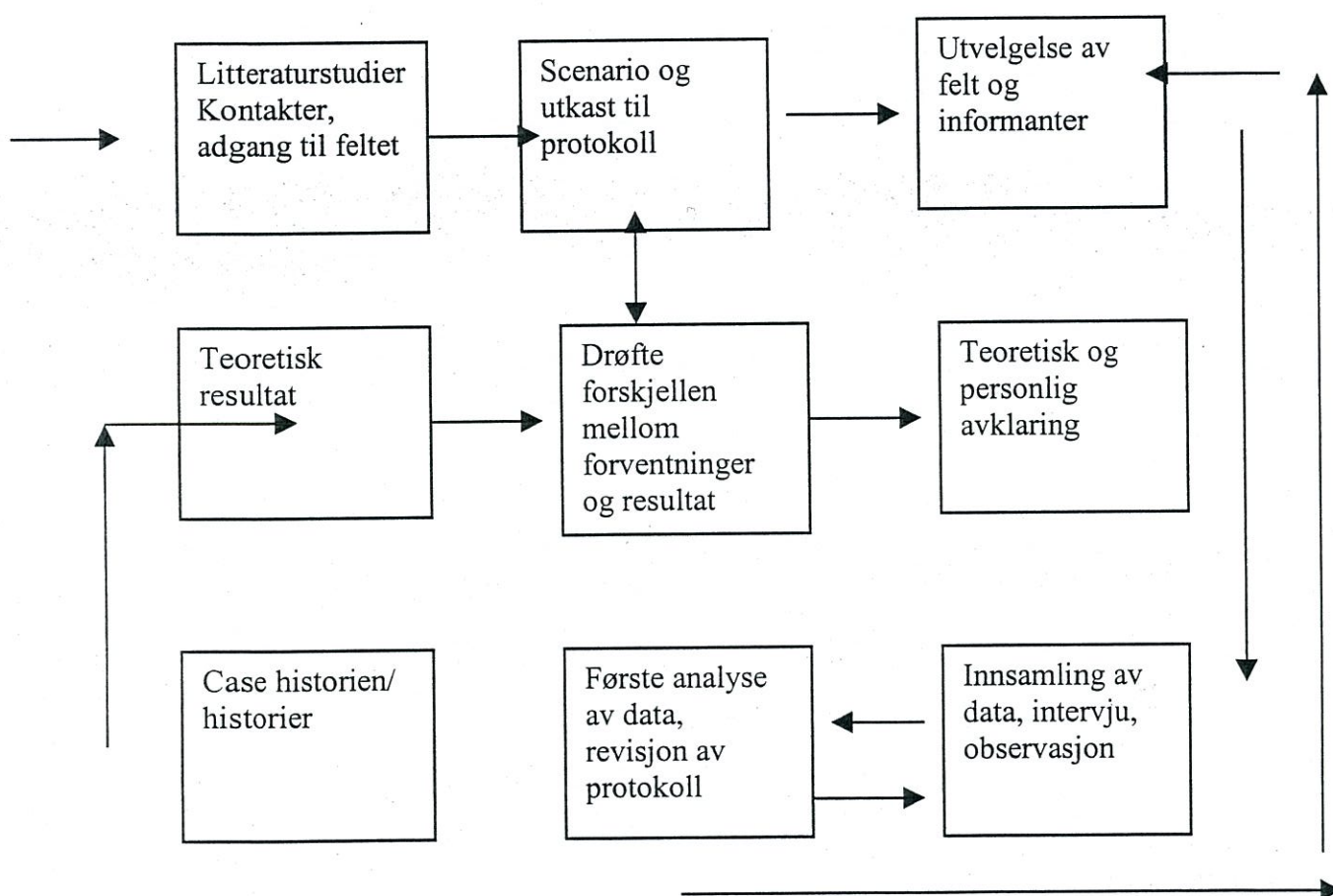
For å unngå noe av skrivevegringen og ikke minst for å få til en sterkere integrasjon og helhet i arbeidet bør en begynne relativt tidlig med skriveprosessen. Et kvalitativt forskningsprosjekt inneholder ofte flere faser som kan identifiseres, selv om de kan gå over i og delvis smelte sammen i hverandre: Formulering av hovedtema, fokus og problemstilling, arbeid med teoretisk perspektiv og metode, innsamling av materiale, analyse og presentasjon av resultat. Det er viktig allerede fra starten av å skrive notater og evt. utarbeide egne delrapporter som delvis kan gå

inn i den ferdige rapporten. Den typen skriving kalles ofte for *utforskende skriving*. Det er feltnotat, intervjuutskrifter, arbeid med det teoretiske perspektivet, oppsummering av tidligere forskning og metodeoverveielser. Mye av dette kan nedfelles i arbeidsnotater eller "papers" som presenteres for andre – slik er skriveprosessen i gang under hele prosjektet. Den utforskende skrivingen blir så gradvis avløst av en mer *presenterende* skriving mot slutten av prosjektet. Et skifte der vi blir mer opptatt av å presentere resultat enn å finne ut av. Det sentrale spørsmål er her hvordan resultatene skal formidles? Hvem er målgruppen? Hvordan skal rapporten bygges opp? Hva er viktig? Hvordan får jeg liv og spenning i teksten? Stil og form i den utforskende og presenterende skrivingen vil ofte være forskjellig. Det utforskende språket er ofte mer personlig, ekspressivt, ufullstendig og ikke så stor vekt på det formelle. Mange ganger vil det bety "å tenke med pennen". Den presenterende formen er mer bundet av formelle forventninger til struktur og formelle krav til henvisninger etc. Men, samtidig er det også her viktig at feltet kan tre frem med sine fortellinger. Case studier byr derfor på en utfordring, da det ofte prøver å favne om minst to målgrupper. En rapport har ofte en bestemt hensikt/målgruppe innenfor den akademiske verden. Den skal bestå testen fra kritiske kolleger og/eller være et bidrag til videre akademisk karriere. Ja, den kan sogar være en formell avhandling som skal leveres til en bedømmelses kommisjon. Rapporten skal også kunne kommuniseres tilbake til feltet. Vi skal fortelle en historie fra feltet som respondentene kan kjenne seg igjen i og føle er spennende. Siden de fleste feltstudier har en eller annen funksjon i den vitenskapelige verden, kommer vi ikke utenom kravet om vitenskapelige validitets- og dokumentasjonskrav, noe som forfattere og journalister ikke trenger å bry seg om. Slik kan kravet om en lett tilgjengelig historie bli vanskelig å forene med kravet om et skikkelig vitenskapelig håndverk. Å skrive for flere målgrupper er åpenbart vanskelig, men ikke helt umulig. En case studie kan gjøres spennende og "nær livet" selv om en tar opp i seg både teoretiske og metodiske diskusjoner. Dette gjøres ofte best når en klarer å integrere de metodiske og teoretiske innfallsvinklene i selve "fortellingen". Dette er selvsagt ingen lett "øvelse", det mest vanlige er nok å ha sterkere skille mellom de ulike elementene i rapporten. De ulike strukturene er vist nedenfor:

Figur 10: Ulike modeller for rapporten

Skal en yte hele den kompliserte forskningsprosessen rettferd når det gjelder casestudier bør en antakelig som Maaløe (s. 278) beskriver, få med hele den eksplorative intergrasjon i sin rapport.

Figur 11. Den eksplorative integrasjon som struktur

12.3 Struktur og hensikt

Det er ikke bare målgruppen som kan være styrende for rapportens struktur. Hva slags type casestudie en har å gjøre med vil være en annen styrende faktor. Jeg tenker her først og fremst på hva hensikten er: forklare, beskrive eller utforske? Yin (s. 131) setter opp denne sammenhengen: figur

1. Linear – Analytic Structures

Kanskje den mest vanlige strukturen der problemstilling, teori, metode, empiriske funn og diskusjon blir adskilt i ulike deler. En slik struktur er nok mest "akseptert" i den vitenskapelige verden og en Ph.D. avhandling vil ofte ha denne formen.

2. Comparativ Structures

I en slik studie presenteres den samme case studien to eller flere ganger med alternative beskrivelser eller forklaringer/tolkninger. Hensikten er ofte å få illustrert bredden i en slik case studie i forhold til ulike konseptuelle modeller.

3. Chronological Structures

Strukturen i rapporten følger her selve feltstudien i kronologisk sammenheng. for eksempel hvordan spørreguiden blir utviklet, gjennom føring av de første intervjuene, tolkning av dem, revidering av spørreguiden, nye intervjuer osv. En vanlig "feil" som kan oppstå i denne typen rapporter er for stort fokus på de første delene av studien, slik som beskrivelse av caset, adgangen til feltet, den første kontakten med feltet og de første intervjuene. Dette kan en unngå ved å skrive utkast til de ulike kapitler av studien baklengs; begynne med siste kontakten med feltet og selve analysen. Ved endelig utskrivning kan så dette settes sammen i kronologisk rekkefølge.

4. Theory – Building Structures

Utgangspunkt er her de teoretiske modeller og begrep som studien er forankret i. Hvert kapittel blir da bygd opp slik at det drøfter de ulike funnene i studien i forhold til de modeller og begreper som presenteres først i arbeidet. En slik struktur kan brukes først og fremst i en forklarende studie, der funn skal grunngis med teoretiske forklaringer eller til utforskende studier der funn skal drøftes opp med en videreutvikling av teoretiske argumenter som er brukt i studien.

5. Suspense Structures

Dette er det omvendte av den analytiske tilnærmingen. Her presenteres konklusjonene av studien først. De neste delene blir så brukt til å beskrive hvordan en kom frem til dette resultatet.

6. Unsequenced Structures

Denne kan benyttes dersom rekkefølgen på de ulike kapitlene ikke har noen særlig betydning for helheten. Denne fremstillingsmåten kan ligne den kronologiske ved at de ulike delene i studien beskrives slik de foregikk, men her trenger en ikke nødvendigvis skrive ned alt i kronologisk rekke følge.

12. 4 Fra struktur til innhold

Så mye om strukturen. Strukturen skal også gis et liv gjennom språklige formuleringer og litterære konstruksjoner. Kravet om å være spennende og språklig solid skal her forsøkes kombinert med presisjon og vitenskapelighet Fuglestad (1997) viser til følgende generelle krav (med referanse til Atkinson):

Teksten skal være

- overtalende
- skal ordne, strukturere og fremheve det viktigste
- gjennom bruk av konkrete eksempler skal tekstforfatteren komme i dialog med leseren

Skriving er hele tiden en språklig og sosial konstruksjon som skjer gjennom flere ledd. Både når vi observerer, skriver ned observasjonene, bearbeider og reviderer teksten skjer det en tolkning og utvelging som forskeren er mer eller mindre uvitende om.

En vanlig fremgangsmåte i denne typen skriving er *retorisk induksjon* (Edmondson 1984). Retorisk induksjon betyr at den som skriver, drar slutninger på grunnlag av relativt avgrensede antall observasjoner. Bruken av konkrete eksempler og utsagn er karakteristisk. Disse blir valgt ut for å illustrere det typiske. På dette grunnlaget prøver en å formulere typiske trekk. De kan stå som oppsummeringer av kulturelle former eller atferdstrekk. Det er ikke her snakk om statistisk representativitet, men mer analytisk representativitet. Bruken av eksempler, fortellinger, anekdoter og historier tar ikke sikte på å være "bevis" i tradisjonell statistisk vitenskapelig forstand. isteden vil de fungere som retoriske virkemidler som sikter på å oppmuntre leseren til refleksjon og se det generelle i det spesielle. Fuglestad skriver (1997, s. 246) at retorisk induksjon har to funksjoner:

”For det første skal skrivemåten hjelpe lesaren i skrivaren si verd, gjere han eller henne fortruleg med forskaren sin hovedbudskap. For det andre kan observasjonar og utsegner fungera som teikn som kan hjelpe lesaren til å tolka framtidige situasjoner”.

I teksten må en prøve å gjenskape ”livet” i handlingen og caset gjennom å sette ord på strukturer og prosesser, og samtidig prøve å bygge dette sammen til en fortelling.

12. 5 Personlig sjanger

Selv om skrivning hele tiden er en språklig og sosial konstruksjon er det ofte nyttig i dette arbeidet å ha visse holdepunkter for hva slags kategori eller sjanger en vil prøve å nærme seg i det skriftlige arbeidet. En sjanger vil være preget av ulike fortellertradisjoner, normer og konvensjoner i fremstillingen av det empiriske feltet. Van Maanen (1988) skiller tre hovedkategorier: 1) *den realistiske og nøytrale*, 2) *den personlig bekjennende* og 3) *den impresjonistiske*.

I den *realistiske* legger forfatteren vekt på nøytralitet og forfatteren trer i bakgrunnen i forhold til det vitenskapelige og nøytrale. Det skrives ofte i 3. person og med sterke fagtradisjoner som ballast i formuleringene. Teksten er også ofte oppdelt i hovedpunkter, underpunkter, delpunkter for å fremheve systematikken.

I den *personlige sjangeren* er forskeren som levende menneske tydelig tilstede. Det er en deltagende og involvert observatør som prøver å rapportere tilbake fra sitt møte med feltet. Denne sjangeren blir ofte et motstykke til den realistiske ved at den vektlegger innlevelse og tolkning. Her veksler forskeren med å være innenfor: ”jeg opplever at..” og utenfor. ” dersom jeg forsøker å analysere dette....” Og han/hun bruker ofte sin personlige stemme. Her er det selve fortellingen, historien som er det bærende elementet i fremstillingen, men fortellingen skal også her tjene et analytisk formål. Gjennom historiene, episodene og utsagnene ”bretter det empiriske feltet seg ut ” for forskeren og leseren. Forskeren (og leseren) møter ikke det empiriske feltet forutsetningsløst, på forhånd er det skissert en del (teoretiske) forventninger til det empiriske feltet. Og det er nettopp i dette møtet mellom forventninger og møtet med det empiriske feltet at spenningen og læringen ligger.

Den *impresjonistiske* sjangeren er mindre vanlig en de to foregående. Her prøver forskeren å fange noen få sentrale hendelser som er de mest karakteristiske ved feltet. Disse er ofte av dramatisk og uvanlig natur.

Det er også her stor vekt på konkrete situasjoner og sammenhenger. Enkelt personer og hendelser beskrives både detaljrikt og konkret.

Jeg har her presentert tre relativt grove kategorier. I de fleste arbeider vil en ikke oppleve at det er helt typisk den ene eller andre måten å skrive på, ofte vil det være ulike blandinger eller avskygninger av det som jeg har beskrevet.

12. 6 Avslutning: den gode case studie – finnes den?

Finnes det så noen beskrivelse av den gode case studie. Neppe, noen fasit som slavisk kan brukes. Skal jeg likevel prøve å antyde noen holdepunkter vil det være dette.

1. Feltstudier må rapportere tilbake fra feltet. Feltet må forstås innenfra. Hva seier aktørene og hvordan ser de på seg selv. En må prøve å fange "feltets egenart" og aktørenes egne opplevelser og tolkninger. Dette må rapporteres tilbake.
2. Et tilleggspunkt her vil være at fortellingen fra feltet må si noe om hverdagslivet, en naturlig fortelling. Dette i motsetningen til kvantitative forskningsstrategier som ofte er eksperiment i en eller annen form.
3. I neste omgang kan en bruke teoretiske innfallsvinkler, begreper og modeller til å stille feltet en del sentrale spørsmål. Den observerte kulturen må settes inn i nye sammenhenger. Det er ikke nok med personlige erfaringer, de må forstås ut fra en ramme.

Stikkordet vil her være relevans. Case studien må være relevant! Spørsmålet blir så – relevant for hvem? Enderud (1979) skiller mellom *forskerrelevanskriteriet* og *aktørrelevanskriteriet*. Relevans for forskerverdenen berører hvilken nytteverdi funnene har. Skaper det grunnlag for ny erkjennelse – både praktisk og teoretisk. Fra aktørenes side er relevansen knyttet til fire forhold. For det første er det gitt en dekkende fremstilling av de problemer og forholdene en har studert. Kjenner aktørene seg igjen. For det andre, skaper undersøkelsen debatt, inspirerer den til diskusjon i feltet. For det tredje påvirker undersøkelsens resultat praksisfeltet. Påvirkning kan gjelde endret tankesett, bedre forståelse eller endret praksis. Det siste kriteriet er spørsmålet om undersøkelsen kan fremme en omvurdering av undersøkelsesenshetens selvforståelse. Kan undersøkelsen medvirke til en større selvforståelse og et høgre bevissthetsnivå hos feltet.

Avslutningsvis vil jeg kort nevne de punkter som Yin (1984) setter som krav til en "exemplary case study". For det første må den være *signifikant*. En slik studie vil være signifikant viktig dersom den tar opp et tema som teorien og feltet er opptatt av: i mitt tilfelle var det kunnskapsutvikling og læring i organisasjoner. Et tema som har hatt betydelig og voksende interesse fra 1990 og frem til i dag. Case studiet må også være "*complete*". Med det mener Yin studien må kunne avgrenses, at forskeren har gjort nok anstrengelser for å gjøre studien komplett i forhold til kompleksiteten av feltet og at studien ikke er avsluttet på en kunstig måte p.g.a. ressursmangel eller andre uforutsette forhold. Et tredje forhold er at feltstudiet må "*Consider Alternative Perspectives*". Det vil si at den teori eller de modeller som anvendes i analysen ikke må være for smale eller spesielle. Ulike alternative forklaringer bør legges frem og drøftes. Punkt fire er at "*The Case Study Must Display Sufficient Evidence*", det må skaffes til veie både en bredde og dybde i datamaterialet som gjør det sannsynlig at alle relevante deler av feltet er dekket godt. Og til slutt: "*A Case Study Must Be Composed in an Engaging Manner*". Feltstudier er studier av livet og bør bære preg av dette!

SAMARBEIDSAVTALE

1. Data AS skal være HiNT's samarbeidspartner i forbindelse med 1. Amanuensis Kjell - Åge Gotvassli's arbeid med Ph.D graden (Forskeruddannelsen ved Handelshøjskolen i København)
2. Avtalen gjelder i tidsrommet 01.01.98 - 31.12.2001
3. Data AS forplikter seg til å fremskaffe opplysninger og informasjon som gjør det mulig for Gotvassli å utarbeide en Ph.D avhandling.
4. HiNT og Kjell - Åge Gotvassli forplikter seg til å behandle alle opplysninger om bedriften konfidensielt. Se for øvrig eget vedlegg om taushetsplikt.
5. Data AS skal utnevne en spesiell person som skal være kontaktperson i opplegget. Planlegging og koordinering av opplegget skal skje mellom Gotvassli og denne kontaktpersonen.
6. Data AS har alle kommersielle rettigheter når det gjelder rapportene som blir resultatet av Ph.D arbeidet.
7. Gotvassli står ansvarlig for avhandlingens innhold. Veileder tar ikke gjennom godkjenning av arbeidet på seg faglig ansvar for resultatene.
8. Data AS har ingen økonomiske forpliktelser i forhold til Gotvassli's arbeid med avhandlingen.
9. Denne avtalen er basert på god samarbeidsvilje og lojalitet fra all parter. Eventuell uoverensstemmelse skal drøftes mellom kontaktperson og HiNT.

Steinkjer, den

.....

.....

AKSEPT AV TAUSHETSPLIKT

I forbindelse med Kjell - Åge Gotvassli's arbeid med Ph.D avhandlingen , hvor bl.a Data AS forretningsideer behandles inngående, er det tvingende nødvendig at bedriften kan føle seg trygg på at de opplysninger som blir opplyst og drøftet, ikke kommer til tredjepartens kunnskap.

Undertegnede bekrefter seg innforstått med følgende:

"Opplysninger som er gitt av bedriften om forretningside og forretningsgrunnlag er gitt meg i fortrolighet. Konklusjoner og datainnsamling og analyser produsert i løpet av arbeidsperioden er å regne som bedriftens eiendom. Dette betyr at jeg, undertegnede, er klar over at egen kommersiell bruk av informasjonene, eller formidling til tredjepart med kommersielle motiver, er et alvorlig løftebrudd som kan medføre juridiske konsekvenser".

Steinkjer den

.....

LITTERATURLISTE

Aase, T.H. En status som passer for meg? Deltagende observasjon i Pakistan (s. 49 – 70) I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. & Aase, T.H.: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget. Oslo 1997.

Aase, T.H. Tolkning av kategorier. Observasjon, begrep og kategori (s. 143 – 166). I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. & Aase, T.H.: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget. Oslo 1997.

Andersen, I., Borum, F., Kristensen, P.H. & Karnøe, P. *Om kunsten at bedrive feltstudier – en erfaringsbasert forskningsmetodikk*. Samfundslitteratur. København 1992.

Andersen, S. S. Case – studier og generalisering. Forskningsstrategi og design. Fagbokforlaget. Bergen 1997.

Borum, F. Om valg af organisations sociologisk metode (s. 39 – 62). I Ib Andersen (red.): *Valg af organisations sociologisk metode – et kombinasjonsperspektiv*. Samfundslitteratur. København 1990.

Brinkmann, J. *Om teori og metode*. TANO. Oslo 1993.

Crozier, M & Friedberg, E. *Actors and Systems: the Politics of Collective Action*. The University of Chicago Press. 1980.

Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (ed.). *Handbook of qualitative research*. SAGE. 1994.

Enderud, H. Skriveproce – arbeidsproce, skrivning er en integrert del av arbeidsforløpet , s. 165 – 186 i Ib Andersen (red.): *Valg av organisations sociologiske Metoder*. København. Samfunns litteratur 1990.

Enderud, H. *Hvad er organisations sociologisk metode?*. Samfundslitteratur. København 1986.

Flyvbjerg, B. Makt og rationalitet. Akademisk forlag. København 1991.

Fuglestad, O. Skriveprosessen i kvalitativ forskning (s. 237 – 256). I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. & Aase, T.H.: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget. Oslo 1997.

Gergen, K.J. The dsocial constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*. March 1985 s. 266 – 275.

Grimen, H. *Taus kunnskap og organisasjonsstudier*. LOS –senter Notat 91/28. Bergen 1991.

Grønmo, S. Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder (s. 73 – 108). I Holter, H. & Kalleberg, R. (red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget. Oslo 1996.

Hellevik, O. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget. 1980.

Hollis, M. *The philosophy of social science - an introduction*. Cambridge University press. 1994.

Holme, I.M. & Solvang, B.K. *Metodevalg og metodebruk*. TANO. 1986.

Hubermann, A. M. & Miles, M. Data mangement and analysis methods, s 428 – 442. I Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (ed.). *Handbook of qualitative research*. SAGE. 1994.

Hustad, W. *Lærande organisasjoner*. Det Norske Samlaget. Oslo 1998.

Karpatchof, L.. Den fænomenerorienterte casemetode. *Tidsskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning*, årg. 4 (1984), nr.3/4 (s. 14 – 25)..

Kerlinger, F. N. *Foundations of behavioral research*. Holt international. 1975.

Kvale, S. Om tolkning av kvalitative forskningsintervjuer. *Tidsskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning*, årg. 4 (1984), nr.3/4 (s. 55 – 67).

Leiufrud, H. & Hvinden, B. Analyse av kvalitative data: Fikserbilde eller puslespill (s. 220 – 239) I Holter, H. & Kalleberg, R. (red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget. Oslo 1996.

Maanen, J. V. *Tales from the Field*. Chicago press. 1988.

Maaløe, E. *Case-studier. Af og om mennesker i organisationer*. Akademisk forlag A/S. 1996

Måseide, P. Feltarbeid i ekspertorganisasjoner. Sjukehuset som arena for sosiologisk forskning (s. 71 – 94). I Fossåskaret, E., Fuglestad, O. & Aase, T.H.: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget. Oslo 1997.

Pedersen, A.S. Vil du være klogere, så tag og lyt. *Tidsskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning*, årg. 4 (1984), nr.3/4 (s. 5 – 13).

Stake, R. E. Case studies, (s. 236 – 247). I Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (ed.). *Handbook of qualitative research*. SAGE. 1994.

Strauss, L. & Corbin, J. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. SAGE. 1990.

Wadel, Cato. *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. SEEK. Flekkefjord 1991.

Öquist, O. *Tyst erfaring. Om intuisjon og sinnlighet i en teknikpræglad kultur*. Carlssons. Helsingborg 1991.

Yin, R. K. *Case study research. Design and Methods*. SAGE. 1984.